

14e jaargang no. 4
15 december 1995

Gildebrief

VRIJWILLIGE
MOLENAARS

HET GILDE VAN VRIJWILLIGE MOLENAARS

'T GAANDE WERK

Op 22 oktober j.l. vond de contactdag van het Gilde plaats in Hulsthorst, vlakbij molen "De Maagd". De afdelingsbesturen, de examencommissie van De Hollandsche Molen en het Gildebestuur bespreken dan de onderwerpen die door bovengenoemde drie geledingen zijn ingebracht.

Het bestuur informeerde de afdelingsbestuurders over de voortgang van de basiscursus. Het onderdeel over de molenbiotoop wordt zeer binnenkort uitgegeven (molenbiotoopjaar!) en hetzelfde geldt voor de resterende hoofdstukken van het "staande werk". Verder wordt er achter de schermen gewerkt aan de cursus voor watermolenaar (watergedreven molens). De doelstellingen zijn geformuleerd, potentiële instructeurs zijn aangetrokken en aan de wijze van instructie geven alsmede de theoretische lesstof wordt nog gewerkt.

De heer J. Faber, voorzitter van de werkgroep

Nationale Molendag polste de aanwezigen over een mogelijk nieuwe datum voor dit jaarlijkse gebeuren. U hoort hier over enige tijd meer over. Voorts informeerde het bestuur de vergadering over het opstellen van een meerjarenbegroting. Deze begroting voor de periode 1997-2000 dient gemaakt te worden om subsidie te verkrijgen bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. In deze periode valt ook het 25-jarig bestaan van het Gilde (officieel opgericht in de ledenvergadering van 15 april 1972). Op de contactdag werd het idee naar voren gebracht een jubileumcommissie te vormen om deze gebeurtenis gestalte te geven.

Rest mij nog, namens het Gildebestuur prettige kerstdagen en een gezellige jaarwisseling toe te wensen.

Dick Jan Braay, voorzitter

ZAANSE ZWICHTTERMEN UIT HET VERGEETBOEK...

In de begintijd van de Gilde-examens werd er door de kandidaten bij het opnoemen van de zwichtstandtermen nog wel eens de uitdrukking "in de middelste" of "in de laagst" gebruikt. Dat klonk dus een beetje Zaanse... Maar de cursus van Jan den Besten zorgde al spoedig voor goede, landelijke 'Algemeen-Beschaafde-Molense' termen op dit gebied, zoals "lange halven", "korte halven", welke overal snel burgerrecht verkregen.

Begrijp goed: schrijver dezes heeft met deze gang van zaken volkomen vrede. Laten we vooral deze "lange en korte halven" en vele andere molentermen hun A.B.M.-status laten houden!

Daar mij echter steeds meer blijkt, dat de Zaanse Zwichttermen als sneeuw voor de zon bezig zijn in de vergetelheid te raken, ook aan de Zaan zelf, meende ik goed te doen ze hieronder nog eens duidelijk op een rijtje te zetten. Ze zijn mijns inziens namelijk aardig, zinvol en karakteristiek.

Mijn 'bronnen' zijn: gesprekken over dit onder-

werp, in het verleden gehouden met P. Boorsma, G. Husslage, mijn vader en P. Roos Wz., en later nog met Piet Kaal.

Husslage, Kaal en Boorsma zijn de lezer ongetwijfeld bekend.

Piet Roos Wz (1868-1959)

was molenaar-eigenaar van de oliemolen "De Koperslager" aan het Zandijk Wijd (d.i. de Zaan) te Zandijk en wel van 1922-1946. Daarna zette zijn zoon Wijbrand het olieslagbedrijf voort tot de brand in 1964, waarbij de hele molen (behalve as en roeden) teloor ging. Hij was gebouwd in 1724.

In deze "Koperslager" ben ik in de dertiger jaren - blijvend - 'op molens gevallen'; van Roos en zijn molen heb ik, zo door de jaren heen, ook het meest geleerd en genoten.

Piet Roos was van huis uit een echte Oostzijder-veld-Zaandammer; geboren in een houten huisje op het Kalf, tussen "De Zeeman" en "De Hondeman".

IN DIT NUMMER

pagina

Gaande werk	1	Bestuursmutaties	18
Zaanse zwichttermen	1	Blazen jongens	18
Molenzaak	6	Molengedicht	19
Bijbelvertalers in de fout	7	Molentichting Brabant	20
Amersfoortse molens	9	Molentichting Maasbracht	21
Biotoop of windbelemmering?	10	Filmotheek	21
Geslaagden	10	Het weer	21
Wijziging instructeurs	11	Nationale Molendag	22
Trekkracht vangstukken	12	Oud woordenboek	23
Molenlandschap	15		
Nationale feest (molen)dag	16	<i>Bij de voorplaat:</i>	
Etmaal malen in Geesteren	17	<i>Winterstemming te Amsterdam</i>	

Later woonde hij op 't eind van het pad "'t Smaal", dichtbij meelmolen "De Koker" aan het Zandamse Grote Glop.

Toen Roos omstreeks 1922 "De Koperslager" zelf kon kopen, had hij in het Oostzijderveld de volledige loopbaan van jongen-steenknecht-blokmaaijer enz. doorlopen. Hij had namelijk gemalen op "De Katuil", "De Koe", "De Vergilius", "'t Boerke", "Het Rad van Avontuur", "De Jonker" en "De Veering".

Vijf van deze oliemolens waren rijkelijk vóór 1899 al verdwenen; met andere woorden we hebben bij Piet Roos wel te doen met een ervaren olieslager, stammend uit de tijd dat alles nog 'echt' was!

Wie van u zelf de beroemde "Kaart van Oostwoudt" heeft (van het Oostzijderveld in 1795) zal alle genoemde molens, behalve uiteraard "De Koperslager", gemakkelijk kunnen vinden: ze staan alle vrij dicht bij elkaar. Natuurlijk zijn zij óók op te zoeken in "1.000 Zaanse Molens".

Maar vanaf 1923 kon Roos dus verder zijn eigen oliemolens runnen, en dat is hem in alle opzichten goed gelukt.

"De Koperslager" werd in de tijd dat cineast M. Roosdorp uit Deventer bij het maken van zijn beroemde "Stoere Werkers" (1932-1934) een malende, representatieve molen zocht, als vanzelfsprekend uitgekozen door Jhr. van Rijkevorsel, die de filmer namens "De Hollandsche Molen" zou begeleiden. Het gedeelte "Koperslager" in "Stoere Werkers" is ook werkelijk een van de boeiendste stukken geworden van de hele film. We zien daarin Piet Roos en zijn zoon Wijbrand in de hoofdrollen.

Een foto, onlangs gemaakt door Gerben Wijnja vanaf een Stoere-Werkers-videoband, van vader Roos bij de kantstenen (met zijn 'helpende hand' over 'jongen' en aanstrijker!) staat bij dit artikel afgedrukt.

Maar ik dwaal af: Het gaat er immers om wat ik nu van mijn bovenvermelde 'bronnen' geleerd had over:

De Zaanse Zeilvoering- en Zwichtstanden-benamingen.

Bij stilstand van de molen zijn de zeilen 'geklampt' of 'ingehaald'. "Me zelle ze maar klampe" of "me gane inhale" waren zo de kreten aan het einde van de werkdag. 's Morgens werd er niet 'opgezeild' of 'ingespannen', maar 'vóór-gelegd' of 'bij-gelegd'. 'Uitleggen' werd gebruikt voor het ongedaan maken van een zwicht.

Werd er met 'vier volle' gemalen, dan zei men aan de Zaan: "in top" of "van top". Van één apart zeil kon je ook zeggen: "Dat gane we effe in top legge".

Waarschijnlijk vertel ik niemand iets nieuws als ik zeg dat malen zonder zeilen in het Zaanse heet: "Mit blote biene".

Verder zou men in het algemeen kunnen zeggen, dat het A.B.M. - uitgaande van "lege hekken" - in zijn termen vermeldt, wat er aan zeil is vóórgelegd. Hier wordt de 'zeilvoering' dus genoemd.

De Zaanse benamingen geven, uitgaande van 'vier-in-top' juist aan wat er aan zeil weggezwich is. Hier kan met beter spreken van 'zwichtstanden'.

De een zegt dus wat er wél, en de ander wat er niet is!

Anders dan elders hebben de Zaanse molenzeilen geen drie, maar vier zwichtlijnen. De vier zwichtlijnen maken vier zwichtstanden mogelijk:

1. Bleef alleen de bovenste zwichtlijn vast en wordt het zeil verder (met drie zwichtlijnen erin mee) weggerold en de rol langs de roed met de vestelingen vastgehaakt, dan zwicht men "in de hoogst". (Deze zwichtstand "in de hoogst" kwam echter in de praktijk zéér zelden voor.)

2. De volgende zwichtstand is: "in de middelst". Twee lijnen blijven vast en twee lijnen worden meengerold en - ook hier natuurlijk - de "worst" met de vestelingen aan de kikkers gehaakt en beneden vastgezet. ("In de middelste" LJKT natuurlijk op "lange of korte halven" (A.B.M.), maar aan de Zaan waren

Piet Roos bij de aanstrijker en de 'jongen in de Koperslager'.
Foto uit de film 'Stoere werkers', 1933.

de afschuiningen bij het zwichten vrijwel steeds rond de 45 graden; "lange halven" kwamen dus niet voor.)

3. Drie lijnen vast laten en één mee-wegrollen levert de stand "in de laagst" op. Evenals "in de middelst" wordt en werd "in de laagst" veelvuldig toegepast.

4. Hier worden alle zwichtlijnen (4) vast-gelaten. Alleen het linker-onderhoektouw wordt losgemaakt en de kleine onderste driehoek van het zeil wordt weggerold en vastgezet. Deze stand heet "op-snip". ("Duikers"!)

Uiteraard werden de zwichtstanden (op één uitzondering na!) steeds symmetrisch uitgevoerd.

Dus: 2 of 4 in de middelst
2 of 4 in de laagst
2 of 4 op-snip

Piet Roos gebruikte soms een soort 'knipoo'-term voor "Vier-op-snip", namelijk: "vier kleine stukjes in"; wij vonden dat indertijd een prachtige uitdrukking en gebruikten deze dan ook te pas en te onpas!

Maar in Roos' knipoo-uitdrukking kwam een belangrijk woordje voor, namelijk 'in'. Dit "in" speelt een grote rol in de nu aan de orde komende Zaanse zwichttermen. 'In' is een afkorting van 'ingehaald' (d.w.z. ingenomen: weggezwicht). De zeilen, die 'in'genomen waren, werden immers juist genoemd in de zwichttermen.

Zoals gezegd werd er uitgegaan van vier volle zeilen. Maalde een molen nu met twee volle zeilen (en dus twee lege hekken), dan heet dat aan de Zaan: "twee-in". (2-in).

Maalde een molen met twee volle en twee halve zeilen, dan heette dat in het Zaanse slechts: "twee in de middelst". (2 m).

Maar: draaide de molen met twee halve zeilen en verder met twee lege hekken, dan luidt de Zaanse term: "twee-in en twee in de middelst" (2-in & 2 m) en resp. "twee-in en twee in de laagst" (2-in & 2 l)
"twee-in en twee op snip" (2-in & 2 s)

"Drie-in en een in de middelst" (3-in & 1 m)

Wij komen nu bij de enige asymmetrische zwichtstand die elders zelden of nooit voorkomt, maar aan de Zaan sinds lang veelvuldig werd toegepast.

Bij een steeds wakkerende wind die bijna storm mocht heten, werd de zwichtstand "twee-in en twee-in-de-middelst" soms veranderd tot "drie-in en één-in-de-middelst" (3-in & 1 m).

Nu zullen sommigen wellicht denken 'ik hou niet van asymmetrische zeilvoeringen' of 'wat maakt dan ene halve zeiltje nou voor verschil vergeleken met 'blote benen' resp. 2-in & 2 m?'. Wie zo dacht zou beslist op tegenspraak kunnen rekenen van de oude vaklieden. Boorsma, Husslage en Roos verzeerden mij indertijd, dat 3-in & 1 m werkelijk een heel nuttige zeilvoering kon zijn, vooral bij oliemolens.

"Je houdt er - speciaal met rukkerige n.w.-winden - een veel regelmatigere gang mee", ving ik op. "Soms kon je er nèt spaken mee voorkomen".

Piet Kaal (die op "De Zoeker" met zijn ene voor-slaglicht nooit last had van spaken!) bevestigde mij

het nut van 3-in & 1 m nog nadrukkelijk in de 80-er jaren. Zo in de geest van: "Bij bepaalde harde winden loopt de molen gewoon het lekkerst op één zo'n half zeiltje".

(Spaken: de molen draait dan te hard, waardoor de spaken in de wentelas elkaar zo snel opvolgen, dat de hei dat tempo niet meer naar behoren kan volgen. Redactie)

Een onverwachte getuige

En dan komt er nu nog - via een zeer oude film - een aanbeveling voor 3-in & 1 m tot ons: De gefilmde zeilwedstrijden op de Zaan tijdens het 50-jarig jubileum van de "Zaansche Zeilvereeniging" (Z.Z.V.) in 1922, geven, zo tussen de zeilerijen door, een heel goed beeld van de Zaanoevers uit die tijd. Wij zien daar bijv. de (stilstaande) "Grootvorst" (thans "De Poelenburg") en even verder twee gestaag malende molens, namelijk "De Prinses" en "De Bonte Hen". "De Prinses" maalt ondanks de keiharde wind, in top! Maar deze houtmeel-malende ex-pelmolen trok kennelijk zijn vijf(!) koppels maalstenen tegelijk. "De Bonte Hen" toonde een zwichtstand, die meer met de scheefgaande zeilboten en grootte van de golven overeenkwam: 2-in & 2 m. Maar even later staat "De Bonte Hen" stil... Er zeilt dan een nieuw wedstrijdveld langs de molen. Dan wordt de vang weer gelicht. Het gevlucht komt in beweging; daar verschijnt een "in-de-middelste" gezwicht zeil en je wacht al op het overbuur-zeil. Maar... dat komt niet; dat is dus kennelijk weggezwicht; de 2-in & 2 m is veranderd in 3-in & 1 m, de typisch-Zaanse zeilvoering! (of liever gezegd: zwichtstand).

Tot deze stand moet de blokmaalter toch wel zeer bewust besloten hebben! En: het beviel kennelijk goed, want de molen blijft op de film verder zó doormalen. Zelf heb ik in de hongerwinter op "De Pink" (met de drukpersen) gemalen en in die periode zeker vijftien keer 3-in & 1 m toegepast. Het voldeed prachtig!

Misschien zijn er lezers, die op hun molen ook eens experimenteren willen met 3-in & 1 m. Dan zou het mooi zijn als ze het verschil in uitwerking op de molen zouden willen vergelijken met die van de 'naburige' zwichtstanden 2-in & 2 m en 'blote benen'. Voor uw bevindingen houd ik mij sterk aanbevolen.

De rol van de windborden bij het zwichten

De hoofdregel was: Pas borden inhalen, nadat alle zeilen weggezwicht waren.

(Zie boorsma, Molens Honig, blz 101)

Tegenwoordig wordt er hier en daar wel eens een andere volgorde toegepast (waarmee ik niet zeggen wil, dat die minder goed zijn). Terug naar de Zaan: Een Zaanse end heeft 5 windborden.

Alleen het onderste bord (schuifbord of "onderhout"), en minder dikwijls het tweede bord ("Zwichtbord" geheten) kwamen voor zwichten in aanmerking.

Waren de vier schuifborden uitgenomen, dan maalde de molen "met de onderhouten of, zoals men zei. (Waar de term "Met geknipse nagels" vandaan komt, is mij niet bekend.) Werden later óók de

1929. De stilgevalen Bonte Hen met, het is moeilijk te zien, de zeilen in de lijn. Rechts de malende Koperslager.
Foto archief DHM

vier zwichtborden weggehaald (d.w.z. totaal 8 borden uit), dan luidde de term; "De molen maalt met acht houten" (waarbij blijkbaar het woordje "af" of "uit" weggevalen was!).

Verder ging men niet: de bovenste drie borden bleven bij het zwichten steeds ongemoeid. Wakkerde de wind nóg meer, dan werd de molen "een veld boven wind" gezet. (nu bekend als "krimpwind kruien"). In de andere streken noemt men dit "onder de wind zetten..."

(Nu even een "moderne" opmerking: "Krimpwind- of ruimend kruien" zijn wel duidelijker termen dan "boven- of onder de wind zetten".)

In de lijn leggen

Velen van u zullen al weten dat aan de Zaan bij de zwichtstand 'blote benen' - en soms ook al bij 2-in-de zeilen niet geklampt werden. Om namelijk te voorkomen dat het opgerolde zeil onder het malen te veel zou schuren en rollen langs de scherpe kant van voorzoom, of langs de kikkers, wat op den duur zeilen kost, werden de zeilen in de slaglijn gelegd.

Een beschrijving van dit 'in de lijn leggen' vindt u in "De Molens van de familie Honig" door P. Boorsma, blz. 106-107, benevens in "Herinneringen van een Hutjongen" door H. Schoute, blz. 13. Op "De Koperslager" werd indertijd deze zwichtwijze altijd in acht genomen. Slordiger molenaars

lieten deze tijdrovende methode in de dertiger jaren al achterwege en klampten 'gewoon'. Sinds 1958 keerden de Kalen terug tot deze goede gewoonte; op "De Zoeker" dus.

Hoe ging dat lijn-leggen in zijn werk?

(Met reden ga ik nu over naar de tegenwoordige tijd!) Het stijf opgerolde zeil wordt niet achter de klampen geslingerd, maar strak omlaag getrokken en vastgezet, zodat de rol rust in de hoek van roed en hekkens. Vervolgens klimt er een 'bemanningslid' het onderste end in met bij zich een touw, dik als een zwichtlijn en met een lengte van ruim één end. Aan één eind van het touw zit een oogsplits, die door de klimmer om de hoogste kikker wordt geslagen. De rest van het touw wordt naast deze kikker in zijn geheel door de hekkens omlaag gegooid. Op de stelling achter het onderend staat (als 't goed is) al een helper klaar, die het touw pakt. De bovenmaat begint nu zijn tocht omlaag, waarbij hij naast elke kikker die hij passeert dóór de hekkens het touw grijpt en als lus naar zich toetrekt, om de kikker slaat en dan luid "Haal!" roept. De 'ondermaat' trekt daarop iedere keer de lijn strak omlaag, terwijl de bovenmaat ondertussen de zeilrol met zijn vuist in de hoek tussen hekkens en roed slaat. Dit gaat zo door, totdat de klimmer weer op de stelling staat; de slaglijn wordt voor het laatst strakgetrokken en zeg

maar, met een mastworp om een hekken vastgezet. Zo komt het opgerolde zeil oerstevig vast te liggen tegen de roed, zonder dat de wind er later bij het malen gaten of dunne plekken in kan schuren.

Het spreekt vanzelf dat als er een dag 'in de lijn' gemalen was, 's avonds de zeilen achter de lijn werden gelaten. En als er de volgende dag geen wind was of er wegens zondag, vakantie of ziekte niet gemalen werd, kon zo'n zeil wel eens vrij lang in de lijn blijven zitten, hetgeen natuurlijk kon leiden tot 'het weer' in zo'n zeil.

Opnieuw "De Bonte Hen" en "De Koperslager"

Dit brengt ons opnieuw bij dezelfde "Bonte Hen", die in 1922 op de film gesnapt werd met 3-in & 1 m.

Deze molen - u begrijpt dat dit de oude "Bonte Hen" was uit 1693 - kwam omstreeks 1928 stil te staan. Jarenlang 'in kruis' (overhek) op het Westen staande bleef hij een opvallende verschijning aan de oostoever van de Zaan, vooral bij de bewoners van de Zaadijkse Lagedijk; bij fietsers en bij zeilers.

Wat ons - als jongens - pas jaren later steeds blééf opvallen: Zijn zeilen waren er nooit afgehaald! Ze lagen nog steeds in-de-lijn...

Dit betekende dus, dat de laatste keer dat "De Bonte Hen" gemalen had er dus wel een soort westerstorm gestaan moet hebben. (Maar dat was toen minstens 5 jaar geleden!) Wij hadden in die tijd het in-de-lijn-leggen in de praktijk al goed leren kennen

Ook de op Monniken-, Raven- en Robonsbosmolen worden de zeilen in de lijnen gelegd.

zeilmakerij Fa. van Neerven B.V.

opgericht

1925

van Neerven's MOLENZEILEN

'N BEGRIP VOOR DE MOLENAAR

IN

NEDERLAND, BELGIË

EN DUITSLAND

IN

KATOEN, W.K. 77 EN VLASDOEK

DR. VAN ERPSTRAAT 1

5341 AK OSS

TELEFOON 0412 - 624028

FAX 0412 - 627973

op "De Koperslager" en waren natuurlijk trots, dat we die merkwaardige zeilbehandeling nu bij "De Bonte Hen" konden herkennen.

Dat rotting en verval van "De Bonte Hen" tenslotte ook doordrong tot hekkens en zeilen laat zich denken. De aanblik van de molen werd triester en triester, tot 1935.

In dat jaar kwam de sloper; het boven-achtkant werd (ontdaan van kap en riet) domweg omgetrokken, maar kwam heelhuids in de onderdijk terecht. Het hout hiervan werd verkocht aan een schaatsenfabriek in IJlst.

"De Koperslager", eeuwenlang de overbuur van "De Bonte Hen", verbrandde in 1964. Er bleef IETS van over: as en roeden. En deze draaien nu weer in de vernieuwde "Bonte Hen" die sinds 1977 weer werkzaam is als complete oliemolen.

Beide molens waren dus vroeger vertrouwd met zowel 3-in & 1 m als met in-de-lijn-gelegde zeilen. Nu "De Bonte Hen" weer maalt met "Koperslager"-roeden zou je verwachten dat de twee genoemde bijzondere zwichstanden nu wel weer eens zouden worden toegepast. De roeden moeten er in ieder geval nog volop aan gewend zijn!

Maar of het ook werkelijk gebeurt? Ik zou 't echt niet weten...

Evert Smit

WAT WAS DAT VOOR'N MOLENZAAK?

Op de molenzaak, afgebeeld in de vorige Gildebrief, kwamen een tweetal reacties binnen., waarbij één van een zeer gewaardeerd oud bestuurslid t.w. Nick Wortman.

De inhoud van zijn reactie was dusdanig dat we hebben besloten, het in zijn geheel af te drukken:

Herkenning van het ketting inkort apparaat was voor mij niet moeilijk, de tekening was d a n ook zeer duidelijk, met de brede aangesmede pijlpunten.

*Alleen op de door mij bemalen molens ben ik ze **nooit** tegen gekomen. Zelfs niet op de Reus in Gennep, die zelfs als vangtouw een ketting had.*

Buiten de molens ben ik het wel tegen gekomen n.l. in de smederij van mijn oom en kort geleden nog bij het wegslepen van een verkreukelde auto.

Waarvoor is het lange oog ?

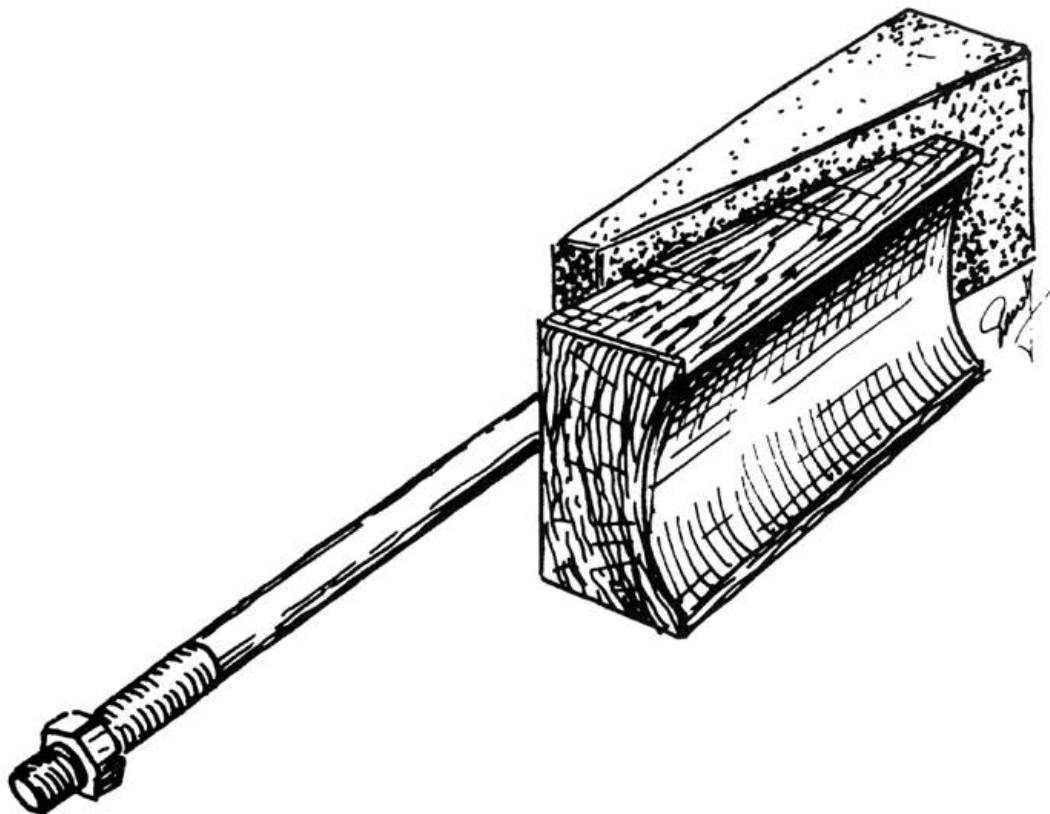
In gebruik op een speciaal soort molen ?

Zo ja waar en hoe ?

Ja Nick, de afgebeelde haak is een z.g. zeilhaak, veelvuldig in gebruik op de grotere poldermolens. De haak wordt met het grote oog bevestigd aan de zeilketting die vanaf de dwarse roe of de zeilarm naar de lange hals loopt van het molenzeil. Eén van de haken wordt gestoken door het oog van de lange hals terwijl de andere wordt gestoken in één van de schalmen van de genoemde ketting. De hoogte waarop dit gebeurt is afhankelijk van de gewenste afstelling van de zeilhoogte t.o.v. het hekwerk, waarop het zeil gelegd dient te worden.

Bij loting werd beslist dat Jannes Tigelaar de gelukkige winnaar was.

Wat is dat voor'n molenzaak

BIJBELVERTALERS IN DE FOUT

Bij het lezen van bovenstaande kop trekt u misschien de wenkbrauwen op, of gaan de haren omhoog. Het hangt er maar van af hoe u het Boek der boeken ziet.

"De Bijbel is Gods Woord en ontastbaar," zeggen gelovigen.

"De Bijbel omvat een collectie zeer oude geschriften, vele malen overgeschreven en vertaald, door mensen, die fouten kunnen maken," zeggen anderen.

"Wel eens van gehoord, maar verder geen interesse," zeggen nog anderen.

Tegenwoordig is iedereen geheel vrij om daar een persoonlijke mening over te hebben. (Wat niet altijd zo geweest is.) In dit artikel wordt slechts nagegaan hoe de mensen, die in de tijd van de Bijbel leefden, koren maalden.

Woorden als "malen", "meel" en "molen", staan in de Bijbel. Ook "handmolen" en "molensteen" staan er in. Zelfs het woord "scheprad" kom je tegen. In het boek "Richteren" wordt verteld dat Simson, die zo sterk was, dat hij in z'n eentje 1000 vijanden naar de Filistijnen hielp, in de gevangenis "de molen moest draaien". (Richteren 16:21)

Draaiden er toen al molens, of maalstenen? Hoe zagen die er dan uit? Waren dat soms al kweerns (of handmolens), waarbij de looper met de hand over de ligger wordt gedraaid? Wanneer leefde Simson? Is dat na te gaan?

Vragen, vragen. Zoeken naar antwoorden. Tijd voor een korte bijbelstudie.

De Bijbel bestaat uit twee grote delen, het Oude Testament (OT) en het Nieuwe Testament (NT). De boeken van het OT beslaan ruwweg de periode van 4000(?) tot 550 vóór Chr. De boeken van het NT zijn pas geschreven tussen ca. 70 en 120 ná Chr. In het OT is er sprake van andere maalapparaten dan in het NT.

Vader Abraham

Vader Abraham (de Aartsvader, niet de nog levende rijmelaar), leefde rond 1500 vóór Chr. in Oud-Babylonië, gelegen in het tegenwoordige Irak. De Bijbel vertelt, dat hij op een dag onverwacht hoog bezoek krijgt van die mannen en hij zegt tegen Sara: "*Gauw, drie maten fijn meel! - kneed het en bereid koeken!*" (Genesis 18:6).

Fijn meel. Dat wil dus zeggen dat (de slavin van) Sara het graan eerst maalde en daarna zeefde tot ze bloem kreeg. Drie maten is ongeveer 36 liter, dus ruim voldoende om het koek eten lang vol te houden. Het gebruik van de zeef om wit meel te maken was anno 2500 voor Chr. al bekend.

De vraag is nu, met wat voor een apparaat maalde Sara, of meer algemeen, hoe werd er in de tijd van het Oude Testament gemalen. De volgende maalapparaten vallen af, eenvoudig omdat ze nog uitvonden moesten worden:

1. De windmolen is pas 900 ná Chr. uitgevonden.
2. De watermolen dateert van ongeveer 100 voor Chr.
3. De kweern is niet ouder dan omstreeks 300 voor Chr.
4. De door een ezel gedraaide zandlopermolen is ook van ca. 300 voor Chr.

Dat betekent voor Sara en alle maalsters in het OT, dat er maar twee maaltoestellen overbleven; de wrijfsteen en de vijzel.

De wrijfsteen

Op één steen kun je niet malen, zegt het spreekwoord (vaak gebezigd bij het bestellen van een tweede borrel). Ook een wrijfsteen bestaat uit twee stenen, die bij elkaar horen. Ze vormen tezamen het maalapparaat. De onderste steen, de "ligger"; is langwerpig, 40 à 45 cm lang, heeft een hellend maalvlak en ligt plat op de grond. De bovenste, de "loper", is ook langwerpig, maar veel kleiner, 20 à 25 cm lang en ligt dwars op de ligger. De maalster knielt achter de ligger (net zoals "de slavin achter de "handmolen", in Exodus 11), grijpt de looper met beide handen en, terwijl ze vanuit de heupen en de knieën van voor naar achteren beweegt, schuift ze de looper over de ligger (afb. 1). Ze houdt tijdens het

Afb. 1. Malen op de wrijfsteen. Naar een Egyptisch beeldje, ca. 2500 voor Chr.

malen de armen gestrekt, maar moet steeds even een hand vrijmaken om de ligger van graan te voorzien. Zo werd er toen gemalen, dag in dag uit, duizenden jaren lang. Op een wrijfsteen *schuift* de looper dus van voor naar achteren. Van *draaien* is geen sprake!

Rechajim

De Bijbelboeken van het Oude Testament zijn vertaald uit het Hebreeuws. In die oorspronkelijke taal staat er voor het maalapparaat, dat wij nu "wrijfsteen" noemen, "rechajim". Dat is een meervoudsvorm en betekent letterlijk "de beide stenen". In de

Nieuwe Vertaling van het Nederlandse Bijbelgenootschap (ca. 1950), is rechajim vertaald met "handmolen".

Voorbeelden: "Tot en met de eerstgeborene van de slavin achter de handmolen" (Exodus 11:5).

"Maalde het in de handmolens of stampte het in de vijzels" (Numeri 11:8).

"Men zal de handmolen (...) niet tot pand nemen" (Deutronomium 24:6).

"Neem de handmolen en maal meel" (Jesaja 47:2).

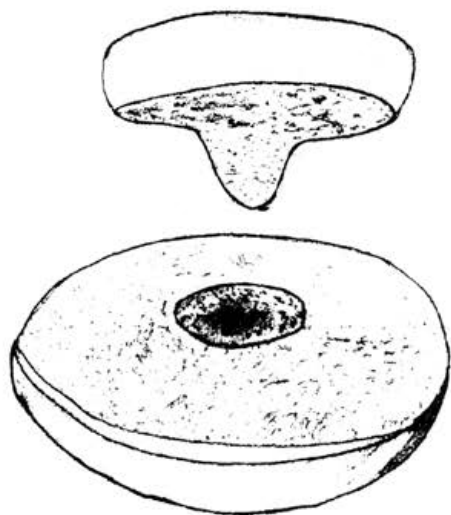
"Het geluid van de handmolen" (Jeremia 25:10).

De vertaling in "handmolen" brengt ons op een dwaalspoor. Want bij ieder woord met het achtervoegsel "molen" denken we direct aan één of meer draaiende onderdelen. Denk maar aan bijv. "baggermolen, cementmolen, draaimolen, gehaktmolen, koffiemolen, snijbonenmolen, enz".

En juist draaien deden die oud-testamentische maalapparaten niet!

In de "Bijbel met kanttekeningen" wordt bij Exodus 11:5 uitgelegd wat in de Nieuwe Vertaling met de handmolen wordt bedoeld: *"De onderste steen (...) had in het midden een gat. Daarin werd de pin geplaatst die zich onder de bovenste steen bevond. Deze laatste werd vervolgens bij het malen over de onderste gedraaid"*.

Deze beschrijving klopt precies met afbeelding 2. Die stelt een zeer primitieve kweern of handmolen voor, zoals die in Palestina (rond 1920) zijn opgegraven, maar nooit ouder bleken dan 100 jaar voor Christus! Er waren eenvoudigweg in het OT, tussen ruwweg 400 tot 1400 jaar eerder, géén draaiende maalstenen.

Afb. 2. Primitieve handmolen of kweern. Ca. 100 jaar voor Chr., opgegraven in Palestina.

Tot deze conclusie waren onderzoekers en archeologen al aan het eind van de vorige eeuw gekomen. Maar de Bijbelvertalers hebben ze niet geraadpleegd... (zie de bronnen, achteraan). Men zat blijk-

baar zodanig op het dwaalspoor van de kweern of handmolen dat men Simson de molen zelfs liet draaien! Maar het oorspronkelijk Hebreeuwse woord "tachan" betekent eenvoudig "vermalen, verbrijzelen". Simson leefde rond 1300 voor Chr. en kan onmogelijk hebben *gedraaid*. (de oude vertaling van de Bijbel, anno 1800, "Simson was malende", is beter.)

Kortom, de Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap, overigens ook alweer bijna een halve eeuw oud, zit er op dit punt naast.

Vijzel

Dat de vijzel naast de wrijfsteen werd gebruikt staat in de Bijbel "Het volk (tijdens de woestijntocht, ca. 1400 voor Chr.) *maalde het in handmolens of stampte het in de vijzels*" (Numeri 11:8). In die vijzels, bestaande uit een stenen of houten vat, werd graan geplet met een houten stamper. Koning Salomo verzucht 500 jaar later "Al stampt gij een dwaas in een vijzel, tussen de graankorrels met een stamper, zijn dwaasheid zal niet van hem wijken" (Spreuken 27:22).

Een aanwijzing dat men de wrijfsteen en de vijzel gebruikte. En beide komen nu nog voor in Afrika.

Molensteen

De steensoort van de Bijbelse wrijfsteen kan bestaan uit graniet, kwarts, porfier en andere harde steensoorten. Het boek Job lijkt verschil te maken in hardheid tussen de onderste en de bovenste maalsteen. "Zijn binnenste is hard als een steen, als een onderste molensteen" (Job 41:15).

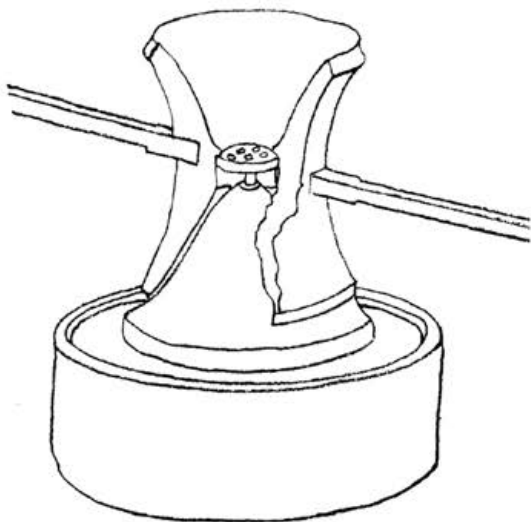
Verder was het bij de wet verboden een wrijfsteen of zelfs maar de bovenste in beslag te nemen. Beide stenen (rechajim) vormen immers een paar en het bezit van slechts een van beide maakt het maalapparaat waardeloos. "Men zal de handmolen of de bovenste molensteen niet tot pand nemen, want dan neemt men het leven tot pand". (Deutronomium 24:6)

Dat de bovenste molensteen ook nog als moordwapen dienst kon doen vertelt het Bijbelverhaal over Abimelech. Die duldde geen mededingers en had daarom, voordat hij de macht over Sichem kreeg, al zijn broers (op één na) vermoord. Toen na drie jaar regeren de bevolking hem niet langer lustte, roeide hij alles en iedereen uit. Na Sichem kreeg hij er echt zin in en belegerde Tebez. De inwoners hadden zich echter in de stadstoren verschanst, alwaar niet iedereen ongewapend bleek te zijn. Want toen Abimelech tot onderaan de toren doordrong "wierp een vrouw een bovenste molensteen op het hoofd van Abimelech en verbrijzelde hem de schedel". (Richteren 9:53) "...op Abimelechs kop; ende sij verpletterde sijne harsenpanne", staat er heel realistisch in de Bijbel van 1775.

Zo'n handzame molensteen kwam dus in tijd van nood goed van pas en kon, mits goed gericht en van flinke hoogte, nog lelijk aankomen.

Het nieuwe testament;

Het NT begint (ongeveer) met het jaar nul, de geboorte van Jezus. Inmiddels zijn dan de kweern en de zandloper uitgevonden (afb. 3) De laatste wer-

Afb. 3. Zogenaamde Romeinse zandlopermolen, maar uitgevonden in Griekenland, ca. 300 voor Chr. De zandloper opengewerkt, waardoor een eenvoudige "rijn" zichtbaar is, die op latere zandlopermolens werd toegepast.

den doorgaans door ezels aan het draaien gebracht. Het NT is uit het Grieks vertaald. De bekende tekst "het zou beter voor hem zijn dat een molensteen om zijn hals was gehangen en hij verzwolgen was in de diepte der zee", staat in Mattheus, Marcus en Lukas. In Marcus 9:42 en in Lukas 17:2 staat er "lithos mulikos", letterlijk "steen die bij de molen hoort". Daarbij kun je je voorstellen dat de looper van een kweern aan een touw om je nek hangt, voor ze je te water gooien, met een heel klein kansje dat je overleeft. Maar Mattheus 18:6 gebruikt het griekse "mulos onikos", en dat betekent "ezelgedreven molensteen." En met zo'n zandlopersteen om je hals haal je 't beslist niet!

Tot slot nog een tekst over een zandlopermolen, die niet in de Bijbel staat, maar wel uit het begin der jaartelling stamt.

Een nadenkertje, voor 't slapen of zo...

"Een ezel die een molensteen ronddraaide"
 "Legde al lopend wel 100 km af"
 "Toen z'n oogkleppen werden afgedaan"
 "Zag hij dat hij nog steeds op dezelfde plaats was"

Peter de Moes

Bronnen:

Bijbel, oude en nieuwe vertalingen.
 Bijbel met kanttekeningen.
 Bennet en Elton, History of cornmilling. 1898.
 E.C. Curwen, Querns, 1937.
 L.A. Moritz, Grainmills and flour in classical antiquity, 1958.
 E. Smit, correspondentie.

P.S. Het toeval (?) wil dat bovenstaand artikel net klaar was, toen het Noordhollands Dagblad van 28-10-1995 meldde dat het Nederlands Bijbelgenootschap weer aan een vertaling van de Bijbel werkt. Als alles goed gaat is de nieuwe Bijbel in 2002 te koop. Natuurlijk zijn we erg benieuwd hoe "RECHAJIM" zal worden vertaald. En vooral of Simson nog steeds staat te draaien!

VAN ONZE OORLOGS-CORRESPONDENT

In de Gildebrief no.3 van dit jaar staat op bladzijde 21 een artikel onder de kop "Molens in de Omgeving van Amersfoort". Hierin staat o.m. een verhaal dat de eigenaar van de "Zandbrinkermolen" zijn molen in de Meidagen van 1940 zelf in de brand stak, omdat de Duitse troepen hem als uitkijkpost gebruikten. Ik denk dat dit verhaal van die eigenaar een soort eigen leven is gaan leiden, en niet met de werkelijkheid overeenstemt.

De bewoners van het buurtschap Zandbrink bij Leusden, waren n.l. allen geëvacueerd. In het desbetreffende gebied liepen alleen schietklare Duitsers rond, die door de soldaten van het Nederlandse leger behorende tot het 16e reg. Infanterie, onafgebroken onder vuur werden gehouden.

Na een goed voorbereid plan is de molen door diezelfde militairen van het Nederlandse leger in brand gestoken. Het gewaagde plan werd uitgevoerd door een vijftal dienstplichtigen die zich zelf als vrijwilligers aanmeldden. Met behulp van een bus petroleum en vier handgranaten was deze klus snel geklaard.

De Nederlandse jongens die zich hier voor aanmeldden en de molen in vlammen deden opgaan waren, Joole, Burgwal, van Elst, Duursma en Andriessen.

Vriendelijke molengroeten
 Jacob Kaal
 Zaandam.

Naschrift van de redactie:

Het zou best interessant zijn om dit bericht van een ooggetuige eens uitgebreider te vernemen van een van die stoutmoedige jongens. Een plaatsje in de Gildebrief is hiervoor bij voorbaat reeds gereserveerd. Wie van onze leden kent een van deze stoere knapen of heeft dit verhaal wel eens vernomen. Zo'n vijftig jaar na dato mag er best eens aandacht worden besteed aan dit molen aspect. Wellicht zijn er nog meer van deze molen/oorlogs herinneringen in omloop.

BIOTOOP OF WINDBELEMMEERING?

Het "biotoopjaar" is alweer bijna verleden tijd. Het is goed dat er veel aandacht aan dit onderwerp werd besteed en vooral dat dit zo zal blijven. We moeten het niet bij dit ene jaar laten en steeds blijven harnen op de biotoop. Bomen blijven immers groeien en de toestand wordt er alleen daardoor al niet beter op, zoals vergelijkende foto's van toen en nu duidelijk aantonen.

Toch zit ik met het probleem dat het woord biotoop niet goed gebruikt wordt. Wat we het hele afgelopen jaar hebben lopen verkondigen over de molenbiotoop is maar een deel van het probleem. Immers als we het normaal over de molenbiotoop hebben dan bedoelen we *windbelemmering* (of de afwezigheid daarvan). Natuurlijk is de windbelemmering een van de ergste dingen die een molen kan overkomen, maar er is meer. Laat ik dit illustreren aan de hand van mijn "eigen" molen.

In de huidige opvatting van de biotoop scoort de Middelste Molen van Lopik (waar is dus maal) bijzonder hoog: er is één zeer oude pereboom in de min of meer directe omgeving, maar verder heeft "zelfs de schaduw nog geen last van de omliggende biotoop" (uitspraak van een van de Gildebestuursleden eerder dit jaar).

Waarom dan toch bedenkingen? De windtoevoer is uitstekend, dus wat wil je nog meer? Heel eenvoudig: ik wil aan het begrip biotoop meer inhoud geven.

Volgens Van Dale's woordenboek (11e druk 1984) wordt onder biotoop verstaan: "plaats waar dier of plant geheel in zijn omgeving ingepast is; natuurlijke levensruimte; homogeen woon- of groeigebied". Als we deze uitleg overbrengen naar de molen en zijn omgeving dan gaat dat dus veel verder dan alleen het vrijelijk toevloeien van de wind. Naar mijn mening moet er dan ook worden gekeken naar meer facetten, zoals aan- en afvoerwegen bij korenmolens, het kunnen functioneren van watermolens en het aanwezig zijn van het (oorspronkelijke) molenaarshuis. Kortom het samenspel van het gehele gebeuren rond een molen.

Te veel zien we nu dat een poldermolen alleen een rondmaalfunctie krijgt, terwijl er (vaak zonder veel bijkomend kosten) een bemalingsfunctie behouden had kunnen blijven. Alleen, als er eenmaal een circuit is gekomen, zijn de kosten voor het terugbrengen van een bemalingsfunctie meestal torenhoog. Hier geldt dus dat inspraak in plannen in een vroeg stadium van een zeer groot belang is.

Een ander aspect is het zomerhuisje van de poldermolenaar, dat of verdwijnt, of zodanig wordt verbouwd dat er niet meer is te zien wat zijn oorspronkelijke functie is geweest. Soms staat het molenaarshuisje nog wel bij de molen, maar is niet meer te zien dat het samen met de molen een geheel heeft gevormd.

Zelfs in de molen moet nog gelet worden op de "biotoop". Laat geen dieselmotoren of een elektrische aandrijving verdwijnen uit een molen, want ook deze maakt een onlosmakelijk deel uit van de historie van dit industriële werktuig. Dit milieu-interieur is net zo belangrijk als het milieu-exterieur. Laten we dus bedacht zijn op het in stand houden van het historische geheel.

Vanzelfsprekend heeft op dit moment de biotoop in engere zin (windbelemmering dus) de voorrang bij het benadrukken van het draaiende houden van demolens, maar laten we de andere aspecten van de biotoopmolen niet vergeten.

Oh ja, waarom krijgt de Middelste Molen geen tien in mijn optiek? Wel, de molen heeft een maalcircuit (dat zelfs een te geringe terugstroomcapaciteit heeft, maar daar wordt hard aan gewerkt) en het zomerhuisje is gesloopt, zodat er van de oorspronkelijke drie molens en drie zomerhuisjes nog maar één molen en niet één zomerhuisje over is. Aan het feit dat het nu een circuitmolen is zal er weinig zijn te doen, maar eens hoop ik dat het zomerhuisje terugkomt, waardoor de windbelemmering wel wat zal toenemen, maar de molenbiotoop verbeterd!

Erik Stoop

GESLAAGDEN

dinsdag 9 mei 1995 op de Pendrechtse Molen te Barendrecht

W. van Oostende, Oordenweg 1A, 3342 BX H.I.Ambacht
A.H.Oele, Smaragd 53, 4337 MC Middelburg
K. Streumer, Kazemat 4, 4207 EN Gorinchem

maandag 22 mei 1995 op molen "De Hoop" te Wemeldinge
A.H. Cornelisse, Clausstraat 21, 4414 BH Waarde
E. Haak, Muyeweg 14, 4306 AV Nieuwerkerk
M. Jordan, Dorpsstraat 25, 4589 KP Ossensisse
R.J. van Eenennaam, Kerkplein 7, 4339 AM Nw en St. Joostland

maandag 29 mei op molen "Eva" te Esquert
B. de Haan, Langelandsterweg 43, 9982 BC Uithuizermeeden
J.J. Schuurman, Trekweg 5, 9918 PE Garrelsweer
E. Ubels, Ambonstraat 14b, 9715 HC Groningen

dinsdag 30 mei op de Hempenserpoldermolen te Warga
J. Boender, Kuikhorneweg 26, 9257 RT Noordbergum
J. van Diepen, Hoocamp 38, 1921 WD Akersloot

vrijdag 9 juni 1995 op "De Westermolen te Dalfsen
D.B. Brunninkhuis, Smithuisstraat 69, 7631 GG Ootmarsum
A. Gunst, Wiekerstraat 9, 7596 NH Rossem
B.W. Hemink, Trompstraat 7¹¹, 7122 VT Aalten
R.G.J.M. Janssen, Fazantstraat 15, 7622 AL Borne

maandag 12 juni 1995 op de molen "De Hoop" te Culemborg
P.A.M. van Doorne, Steenakker 44, 6651 JE Druten
C.E. Huysmans, Gerstakker 36, 6641 WB Beuningen
G. Kouwenhoven, De Dommel 4, 8051 TA Hattem
J. Liestro, De Bongerd 68, 6645 AZ Winssen

vrijdag 16 juni 1995 op de Hoogmadesche Molen te Hoogmade
J.G.J. Lippens, Merelplantsoen 20, 2371 NV Roelofarendsveen
Mevr. C.G. van Tol, Molenviergang 6, 2761 BK Zevenhuizen
K.M. Pelle, Heereweg 14, 2731 BM Benthuisen
T. Waltman, Bijdorpstraat 71, 2252 AP Voorschoten

vrijdag 6 oktober 1995 op de korenmolen te Ganzedijk
H. Prenger, Wedderweg 25, 9699 RA Vriescheloo
S.H. Jager, Havixhorst 1, 9331 GA Norg

woensdag 11 oktober 1995 op de "Doeburgermolen" te Ede
B.H. Prinsen, De Vlierbes 149, 7006 SC Doetinchem
E.F.J. van Schaik, Roland Holstlaan 16, 3906 XB Veenendaal
H.K. Verhoef, Rembrandtstraat 8, 4003 KW Tiel

donderdag 19 oktober 1995 op molen "De Windhond" te Woerden
M. Meinema, 1e Nieuwstraat 60, 1211 JS Hilversum
Mevr. J. de Vries, Langs de Rijn 11, 3962 EJ Wijk bij Duurstede
J. van Kaam, Wattstraat 3, 4702 LP Roosendaal
J.P. Molenaar, Leeuwerikstraat 13, 2352 ER Leiderdorp
A.P. Stolk, Brandwijkstraat 35, 2974 LC Brandwijk

woensdag 25 oktober 1995 op molen "De Noordert M." te Sint Maartensbrug
J. Looyenga, Boerestraat 10, 8404 BJ Langezwaag
J.G. van Tiggelen, Oosterduinweg 55, 1972 ND IJmuiden
P.A. Kamans, H.W. Mesdagstraat 10, 7462 BV Rijssen

dinsdag 31 oktober 1995 op de molen "De Roos" te Delft
M. de Jong, v. Cralingenlaan 1, 2241 SC Wassenaar
F.M. Boot, Molenstraat 13, 2201 KX Noordwijk
M.P.G. Peerlings, C. Houtmanstraat 9, 2593 RD Den Haag

Alle nieuwe vrijwillige molenaars, van harte gefeliciteerd, namens het bestuur en de redactie!

WIJZIGINGEN INSTRUCTEURSBESTAND

- Tel. van J.L.J. Derckx moet zijn 077-474 13 90
(ipv 077-477 13 90)

- A.F. Zwart (Friesland) vervalt (is gestopt)

- Benthuisen/ De Haas (Z-H) vervalt als instructie-
molen; Justin Siebert blijft wel instructie geven
op de Groenendijkse Molen/ Hazerswoude

TREKKRACHT IN DE VANGSTUKKEN

Door het regelmatig gebruik van de vang slijten de vangstukken en maanijzers in de loop van de tijd steeds verder af. Bij elke molen wordt daardoor op een gegeven moment de vraag actueel, of alle onderdelen van de vang wel sterk genoeg zijn. Hier is alleen een zinnig antwoord op te geven als u weet hoe groot de krachten zijn, die deze onderdelen stuk voor stuk moeten kunnen opnemen. Daarom wordt hieronder een eenvoudig hulpmiddel geïntroduceerd om de plaatselijke krachten in een vang te bepalen.

Eerst volgt echter een korte toelichting op het globale krachtsverloop in de vang en de factoren die de grootte van de krachten in de vangstukken beïnvloeden.

In figuur 1 is voor een vlaamse blokvang op schaal weergegeven, hoe tijdens het vangen de kracht in de vangstukken vanaf het sabelijzer tot aan de koebouts toeneemt. In figuur 2 staat eveneens het verloop van de krachten in de vangstukken voor een hollandse stutvang afgebeeld.

Vanaf het sabelijzer tot aan de stut neemt de trekkracht bij de hollandse vang op precies dezelfde manier toe als bij de vlaamse vang. Waar de stutvang in de stut eindigt, loopt de vlaamse vang echter nog een stuk door. In dit stuk loopt bij de vlaamse vang de trekkracht in de vangstukken nog verder op.

De trekkracht die de vangstukken ontwikkelen hangt af van de volgende constructieve gegevens van de vang:

1. De trekkracht die de vangbalk op het sabelijzer zet. (Hoe groter deze kracht is, hoe groter ook de kracht in de vangstukken zal zijn.)

2. De lengte waarover de vang de omtrek van het bovenwiel omsluit. (Hoe verder de vang het bovenwiel omsluit, hoe meer trekkracht in de vangstukken wordt ontwikkeld.)

3. Het materiaal waarvan het bovenwiel en de vangstukken zijn gemaakt. (Hout op staal glijdt stroever dan hout op hout.) (??Red.)

Om de trekkracht in de onderdelen van een vang eenvoudig te kunnen berekenen, is de invloed van alle bovengenoemde factoren verwerkt in grafiek 1. Met enige uitleg over de inhoud en het gebruik van deze grafiek zal waarschijnlijk iedereen zelf de krachten in de vang van z'n molen kunnen bepalen.

Op de horizontale as van de grafiek is aangegeven over hoeveel graden de vang het bovenwiel omsluit. (360° komt overeen met een omsluiting van 100%).

Rechts van elke lijn in de grafiek staat de grootte van de "wrijvingscoëfficiënt" f vermeld, waarvoor deze lijn geldt. De wrijvingscoëfficiënt is een maatstaf, waarmee wordt aangegeven, hoe stroef twee onderdelen van een bepaald materiaal over elkaar glijden. Voor hout op hout varieert de getalswaarde van de wrijvingscoëfficiënt van 0.20 tot 0.35 à 0.40. Voor hout op staal van 0.20 tot 0.50. De grootte van de wrijvingscoëfficiënt varieert enigszins, omdat hout vocht op kan nemen.

Verder is ook de richting van nerf in het hout bepalend. Daardoor glijden de materialen de ene keer wat stroever over elkaar dan de andere.

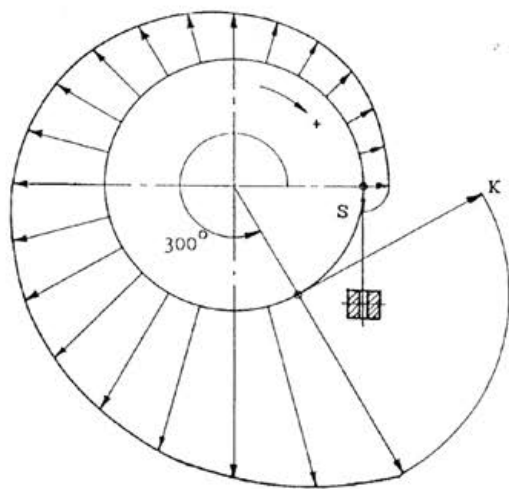

fig. 1

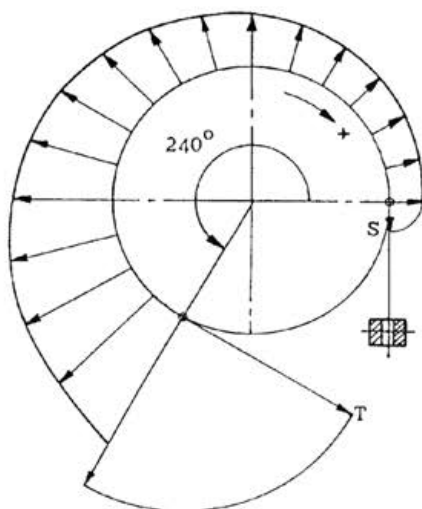
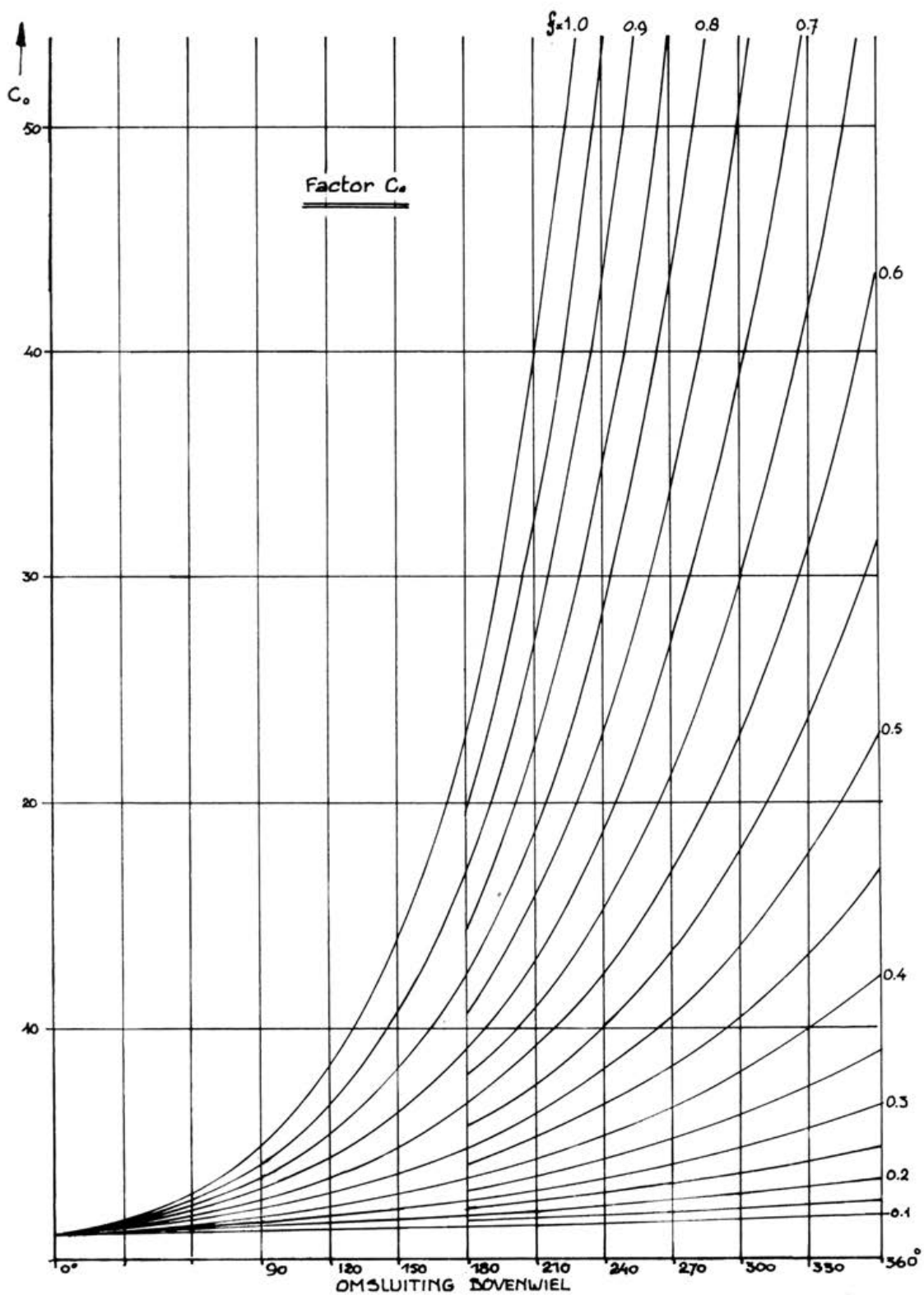

fig. 2

Aan de linkerkant van de grafiek is langs de vertikale as het getal "Co" weergegeven, waarmee de kracht in het sabelijzer moet worden vermenigvuldigd, om op een willekeurig punt langs de omtrek van het bovenwiel, de grootte van de trekkracht in de vangstukken vast te stellen.

Het praktisch nut van grafiek 1 wordt als volgt duidelijk. Elke lijn van deze grafiek geeft precies op schaal weer, hoe de kracht in de vangstukken bij een gegeven wrijvingscoëfficiënt, langs de omtrek van het bovenwiel toeneemt. De grootte van de sabelijzerkracht aan het begin van de vang, komt daarbij steeds overeen met het verhoudingsgetal 1. Ook in de figuren 1 en 2 is dit terug te vinden. De lijn $f = 0.4$ uit grafiek 1 is daarin als het ware voor een deel om het bovenwiel gewikkeld. De lengte verhouding tussen de kracht in de vangstukken en de sabelijzerkracht in deze beide figuren, komt dan ook overal rond het bovenwiel overeen met de vermenigvuldigingsfactor "Co" uit grafiek 1. Uit grafiek 1 is dus voor elk punt in de vang rechtstreeks af te lezen hoe groot daar de trekkracht is.

Een rekenvoorbeeld zal het voorgaande verder verduidelijken. Hierbij kunt u opnieuw gebruik maken van figuur 1 en 2. Beide figuren hebben betrekking op een vang met houten vangstukken, die over een houten bovenwiel glijden. Voor hout op hout is de maximaal optredende wrijvingscoëfficiënt $f = 0.40$. Met behulp van dit gegeven gaan we bij wijze van oefening de trekkracht in de vang bepalen.

Stel u wilt de trekkracht in de vang weten, op de plaats, waar de vang het bovenwiel juist voor de helft omsluit. Dit punt ligt aan de linkerkant van het bovenwiel, horizontaal tegenover punt "S" in figuur 1 of 2. (Op die plaats zitten in praktijk ongeveer de maanijzers die het schouderstuk met het teenstuk verbinden.) De vang omsluit het bovenwiel in dit punt 180° . In grafiek 1 is langs de lijn $f=0.4$ bij 180° af te lezen dat de trekkracht in de vangstukken daar 3,5 maal groter zijn dan de kracht in het sabelijzer. Bij een sabelijzer kracht van 500 kg zit er bij dit voorbeeld in de maanijzers tussen het schouderstuk en het teenstuk dus een trekkracht van $3,5 \times 500 = 1750$ kg. Ofwel 875 kg trekkracht per maanijzer.

Zo kan op diverse plaatsen langs de omtrek van het bovenwiel de plaatselijke trekkracht in de vang berekend.

Voor het uitvoeren van een beslissende sterkteberekening dient per onderdeel van de vang bekend te zijn, wat de grootste kracht is die daardoor tijdens het vangen worden opgenomen. Een onderdeel is in de regel sterk genoeg, als uit sterkteberekening blijkt, dat deze nog een 2 tot 3 maal grotere kracht kan opnemen, dan waaronder deze tijdens het vangen, onder de zwaarste omstandigheden kan komen bloot te staan.

... In het uiterste geval kan door een verkeerde afstelling of door een breuk in één van de onderdelen van de vang, alleen de voorste of de achterste rij maanijzers, de totale kracht die in de vangstukken

JAMMER GENOEG BENT U NIET DE ENIGE MET BELANGSTELLING VOOR MONUMENTEN

Evenals u hebben ook houtworm, boktor en zwam een uitgesproken voorliefde voor ons nationaal monumentenbestand.

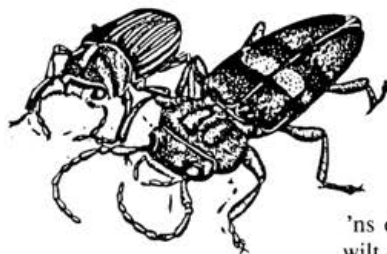
En waar uw belangstelling opbouwend is, gaan zij nogal afbrekend te werk.

Resultierend in schadeposten van miljoenen guldens. Voorkomen blijft daarom altijd goedkoper dan genezen.

Sterker nog: genezen is soms zelfs helemaal niet meer mogelijk.

Laat daarom een specialist van Rentokil bij u langs komen voor inspectie. De kosten van deze inspectie zijn nul komma nul, waar ook in Nederland.

Bovendien krijgt u meteen een serie

Links de houtworm, rechts de boktor. Samen veroorzaken ze voor miljoenen schade aan monumenten.

duidelijke tips over bescherming.

Vul de bon in en stuur 'm op. Ook als u eerst onze uitgebreide documentatie

'ns onder de loop wilt nemen.

RENTOKIL GRATIS INSPECTIE

- ☐ Wilt U mij bellen voor een gratis inspectie?
☐ Wilt u mij eerst documentatie zenden?

Naam: _____

Bedrijf: _____

Adres: _____

Postcode: _____ Plaats: _____

Telefoonnr.: _____

Opsturen aan rentokil, postbus 52, 2280 AB Rijswijk (Z.H.).
 of bel gratis: 06-0226600

wordt ontwikkeld in het vangmechanisme moeten overdragen...

U kunt daarom de beslissende sterkteberekening met het definitieve oordeel welke onderdelen van de vang nog wel en welke niet meer voldoende sterk zijn, het beste aan de molenmaker overlaten.

Alan Kuilder

Is er wellicht een Gildebrief-lezende molenmaker, met wiskunde in z'n pakket, die bovenstaand stuk wat zou willen verduidelijken?

De redactie

MOLENLANDSCHAP

Oost-Groningen, Wedderveer.
Spinnekopstellinghoutzaagmolen met zelfzwich-
ting en zelfkruiging.

Rechts: 1993

Onder: Zestiger jaren

Bij het lezen van het verslag van de Nationale Molendag '95 in de Gildebrief van September wil ik toch even reageren.

Het valt mij steeds meer op dat er in Drenthe een strijd losbrandt tussen de molenaars, met name om in de publiciteit te komen. Dit geldt niet alleen voor de Nationale Molendag maar ook voor de Drentse Molendag.

Ik ben van mening dat het doel van de Nationale Molendag is om de molen te promoten en de mensen meer bekend te maken met de molen en het werk van de molenaar. Maar zoals het nu gaat is het een strijd om de meeste bezoekers te trekken, men vergeet de molen. De molen trekt niet zoveel bezoekers als een vliegerfestijn of een rommelmarkt. Dit weten de molenaars ook, maar of nu de rommelmarkt en vliegeren op het molenerf te halen om maar bezoek te trekken is een foute zaak. De mensen komen voor de rommelmarkt etc. en niet meer voor de molen. Wat is de waarde van de molendag dan nog?

Ook de Gildebrief schrijft nu breeduit hoeveel honderden bezoekers er wel niet zijn geweest bij deze molens, echter nergens staat vermeld dat de "Heidebloem" in Erica ook meedeelde en 40 echte

bezoekers heeft gehad, dit was wel doorgegeven. Voor mij tellen deze bezoekers wel voor 400 bezoekers bij de kermismolens. Deze 40 bezoekers komen n.l. in en vóór de molen. Deze bezoekers zijn echt geïnteresseerd in de molen. Voor mij geldt: Liever 10 geïnteresseerden dan honderd ongeïnteresseerden. Wat ik mij afvraag is hoeveel bezoekers van de rommelmarkt of vliegfeest daadwerkelijk komen in de molen voor een rondleiding, hou dit getal eens aan i.p.v. rommelmarkt bezoekers. Bij het autobedrijf bij de molen in Erica komen op een dag ook tientallen klanten, komen dezen voor de garage en niet voor de molen die er toevallig pal naast staat. Als je deze klanten ook bij de molenbezoekers telt kom je een aardig eind aan de 150 bezoekers op een dag. Dit heeft niets meer met de molendag te maken.

Dat het bezoekersaantal, dat op de molen een rondleiding krijgt, enorm laag is blijkt ook wel uit het stukje, als je b.v. vele honderden bezoekers op de molen hebt ("Nooitgedacht") is het natuurlijk ondenkbaar en onverantwoord dat je 5052 omwentelingen maakt op zo'n dag. Ikzelf ben op deze dag ook van plan geweest om naar de molen in Veenoord te gaan. Toen ik aankwam was het op de markt enorm druk, ik zag het gevlucht als een cirkel,

MOGEN WIJ HET EVEN MET U HEBBEN OVER HET GEZICHT VAN UW BEDRIJF?

Wilhelmina levert bedrijfskleding in vele uitvoeringen, modellen en materialen. Maar ook effektmatten, poetsdoeken, kleefzwabbers en handdoek- en zeepautomaten. Afname van deze producten en nog vele andere in combinatie met Wilhelmina's unieke huurservice geeft u de zekerheid van altijd schoon en compleet materiaal. Want zeg nu zelf, een onverzorgd bedrijf dat is toch zeker geen gezicht.

Wilhelmina werkt aan schoner werken.

Wilhelmina Textielreiniging bv
Kanaaldijk Zuid-West 9
5706 LD HELMOND
Tel. 0492-535820

Wilhelmina

— werkt aan schoner werken —

zo hoeft het voor mij ook niet meer, mijn leven is mij toch meer waard, ik ben snel weer in de auto gestapt en weggereden.

Als laatste wil ik kwijt dat bij de Drentse Molendag ook een interview was voor de radio. Er werden 4 molens genoemd die zeker open waren, dit betrof echter alleen molens met kermis, o.a. Aalden, Diever, enz. Verder moest men maar even bij de molens kijken of de vlag uit was, dan is men welkom werd er gezegd. Men wist wel welke molens voor publiek meededen want dit was van te voren opgegeven, waarom deze niet genoemd? Of eens een keer molens waar geen gebeuren omheen is, maar de molen centraal staat? De bezoekers vroegen ook al waarom er zo weinig molens werden genoemd die open waren, voor radio Drenthe.

Ik kan hier geen andere conclusie uit trekken dat deze dagen niet meer zijn om de molen bekender onder het publiek te maken, maar om te proberen zoveel mogelijk bezoekers te trekken om in de publiek te komen en hier ook eens aan te verdienen. De commercie viert ook in Drenthe hoogtij waarin de molen als middel wordt gebruikt.

Er zijn onder ons in Drenthe meerdere molenaars die er zo over denken. Mijn enthousiasme voor molens neemt op deze manier echter snel af.

Leerling molenaar
Dirk van den Berg
Emmen

Molenstenen

Zowel met zachte uitslag als massieve, kunnen wij u naar keuze leveren.

Onze maalstenen worden vakkundig afgewerkt, vooral het scherp en het goed onder de rij brengen.

Ook voor nieuwe Duitse blauwe stenen, kunst- en sierstenen kunnen wij u van dienst zijn.

Voor verdere inlichtingen graag bereid.

Voorheen **A.H. Kees** uit Leende.

H.J.A. van Vugt

**Molenssteenfabriek
Zomereik 10, 5682 HH Best
Telefoon 0499-395454**

ETMAAL DRAAIEN OP "DE STER" IN GEESTEREN (GLD)

Om monumentendag iets extra's te geven en aan te kondigen dat de molen een grote onderhoudsbeurt krijgt nadat de gemeente BORCULO geld heeft vrijgemaakt om dit uit te laten voeren, werd door ons besloten om 24 uur lang de molen voor het publiek open te stellen en dus ook 24 uur de molen te laten draaien.

Vrijdagmiddag 08-09-1995 om 14.30 uur aanwezig op de molen omdat Omroep Gelderland langs komt voor een reportage welke 's avonds om 17.30 uur werd uitgezonden. Diverse regionale kranten, en huis aan huis bladen hadden in voorafgaande dagen al uitgebreid aandacht aan ons plan besteed. Om precies 16.00 uur werd in de stromende regen en bij ZO wind kracht 4 de vang gelicht. Bijna elk uur moest er ruimend gekruid worden om goed op de wind te blijven staan. Om 19.30 uur werd naar het ZW gedraaid en de schijnwerpers werden aangezet, wat een prachtig schouwspel opleverde, de molen draait met plm. 50 enden met blote benen in stromende regen in het licht van de schijnwerpers.

De hele verdere periode is de wind in nagenoeg dezelfde hoek gebleven. De regen heeft tot plm. 5 uur in de ochtend aangehouden. De wind heeft ons geen moment in de steek gelaten, sterker nog in de loop van de zaterdag nam hij zelfs zo toe dat er besloten werd met geknpte nagels verder te draaien.

Na de middag konden de windborden weer geplaatst worden. De hele periode van 24 uur hebben we dus zonder zeilen gedraaid. Het aantal bezoekers bedroeg over de gehele periode plm. 50 waarvan er 12 in de avonden zijn geweest. Ook de pers kwam in de nachtelijke uren nog langs om te kijken hoe het een en ander verliep. Het publiek kon een gokje wagen door het aantal omwentelingen te raden dat de molen in 24 uur zou maken. De voorspellingen liepen uiteen van 695 omw. tot 346500 omw., het zijn er uiteindelijk 12486 geworden.

De winnaar heeft een molenboek ontvangen. Al met al hebben wij Joop Overman, Henk Nienhuis, onze leerlingen, Robert Habing en Rene Reurink enorm genoten en zijn vele ervaringen rijker van dit draaien bij nacht en alles wat er omheen is gebeurd. De molenmaker en de schilder zijn op maandag 11-09-1995 met hun werkzaamheden begonnen.

Henk Nienhuis
vrijwillig molenaar
"DE STER"
Geesteren (GLD)

BESTUURSMUTATIES

Om inzicht te verschaffen in de te verwachten bestuursmutaties, heeft het bestuur besloten het rooster van aftreden jaarlijks in het decembernummer van De Gildebrief op te nemen. Hierdoor kunnen de leden zich tijdig bezinnen op de voordracht van (tegen)kandidaten voor de ledenvergadering op 6 april in Arnhem.

Uit onderstaande rooster valt op te maken dat Gerard Barendse, de penningmeester, en Gerard Sturkenboom, de contactpersoon voor de afdelingen, in 1996 aftredend zijn.

Rooster van aftreden				
naam	functie	datum benoeming	jaar van aftreden	eerste benoeming
D.J. Braay	voorzitter	3 april 1993	1997	1979
B.A. van Weel	secretaris	3 april 1993	1997	1985
G.W.M. Barendse	penningmeester	4 april 1992	1996	1984
P.J. de Moes	lid	2 april 1994	1998	1990
J.A.M. Spruit	lid	2 april 1994	1998	1982
G. Sturkenboom	lid	4 april 1992	1996	1988
A. van Uffelen	lid	1 april 1995	1999	1995

Samenstelling van het bestuur per 1 april 1995

"BLAZEN JONGENS"

En dan is daar het verlossende woord van de examencommissie. Je bent geslaagd! En je bent apetrots. Na ruim twee jaar praktijk en niet geringe worsteling met de theorie. Geslaagd ... en dat nog wel op een veel grotere molen dan je gewend bent. En waar iedereen steeds voor waarschuwde: het weer was het moeilijkst, ondanks dat de vragen correct en praktijkgericht waren. Zelfs de draairichting van molens kwam nog ter sprake, maar toe maar, het is gelukt, niet meer zeuren, malen!

En een poosje later loop je met een grote bos sleutels op zak. Je mag zelfstandig draaien. De eerste molenaar van de molen in je woonplaats heeft je gevraagd tijdens zijn vakantie de honneurs waar te nemen. Mooi dat het goed uitkomt dat je niet weggaat met vakantie. Mooi dat je dan wat extra kunt draaien. Ja, dat had je gedroomd. Mooi niet. Want dan komt die voor velen grandioze zomer van 1995 met dag in dag uit 30° C en, voor jou veel belangrijker, bladstil weer. Dan maar met de familie dag in dag uit naar het zwembad, ook wel lekker, maar het is niet wat je je ervan had voorgesteld. En je kijkt steeds naar de strak blauwe lucht en of de toppen van de bomen al in beweging komen.

Maar toch doe je zelfs bij dit weer ervaringen op. Zoals dat windje van zee 's middags, het beruchte theewindje op het examen, het bestaat echt! De weerman op tv noemt het wel niet bij name, maar wat hij regelmatig beschrijft klopt precies met wat je geleerd hebt. Je ondervindt het in de binnenlanden dan wel niet aan den lijve of aan de zeiltjes, maar

het is toch leuk als blijkt dat het geleerde niet puur theorie is. Nog zo iets: niet zo lang geleden las je in onze Gildebrief dat een oude molenaar heel vroeger de volgende weerwijsheid verkondigde: als de wind van West helemaal naar Oost doormuist, krijg je een langere periode van bestendig goed weer. Welnu, dat heb je diverse malen bewezen gezien deze zomer!

Maar intussen, zit je weer een zaterdagmiddag naar vier stilstaande volle zeilen te kijken die niet eens tegen het hek worden gedrukt. En soms loopt het gevlucht zelfs een klein stukje heel zachtjes achteruit. En je weet al lang welk eind een heel klein ietsje zwaarder is dan zijn makkers en dus steeds onderaan komt te staan. En het gevlucht op de wind zetten doe je steeds op basis van de weersverwachting en niet op basis van een zuchtje wind dat je zou moeten kunnen voelen, laat staan op basis van windwijzers. De respectieve windwijzers van de toren, van de stadspoort en van de molen staan al dagen onbeweeglijk in dezelfde richting, elk een andere. En maar grapjes maken tegen de jonge bezoekers: "blazen jongens". En dat ellendige motortje komt juist nu ook steeds om de hoek kijken: "dus hij gaat echt alleen op de wind, ik dacht dat een motortje...". Nee beste bezoeker, u kijkt naar een stilstaande molen en een chagrijnige molenaar vanwege het ontbreken van elk zuchtje wind.

Maar je leert noodgedongen als je alleen bent bij het opzeilen zonder wind wel de "buitenboordvang" toe te passen: eerste windbord er in, vol zeil voor, roedketting eraan, vang lichten, naar voren lopen,

roedketting los en gevluht een duwtje geven, het eerste eind "over de kop" en het tegenoverliggende eind met de hand vangen en de roedketting er aan. Weer een windbord er in en een vol zeil voor. Zo nu is het gevluht in evenwicht: een windbord boven en een onder. Nu nog de overgebleven einden op dezelfde manier. Steeds aan de roedketting. De vang blijft gelicht. En als je voor de laatste keer de "roedketting licht" en het gevluht een flinke duw geeft, hoop je maar dat het rond blijft gaan. Och- en anders komt vanzelf weer het zwaarste eind onder.

Slechts drie van de dertien keer dat je sinds je examen op de molen was, was er voldoende wind om te malen. Een keer ging ie echt lekker. Toen zag je plotseling in een flits een stuk hout - ergens van boven afkomstig- vlak langs het hoofd van een bezoeker suizen. En dan bewijzen zich toch de goede opleiding en vele praktijken. Niks eerst eens kijken wat voor stuk hout het is. Niks nadenken over wat nu te doen. Nee, je weet het direkt zeker: "snel, anders kost het een gang kammen". In dezelfde flits vlieg je naar buiten, naar het vangtouw, en binnen enkele einden zet je het spul keurig stil. Achteraf bleek het een wig van het steenrondsel te zijn en dus niet een kam, maar toch.

En als je dit neerschrijft beleef je alweer een grandioos weekend rond Sint Lambertus (half september). Grandioos weer, maar niet om te malen.

Een binnenlands molenaar

MOLENGEDICHT

Door onnaspeurlijke oorzaken is het hierbij wederom geplaatste gedicht deerlijk verminkt overgekomen.

Het was geplaatst als slot van het verslag betreffende de Nationale Molendag.

Wij bieden hierbij onze welgemeende excuses aan.

Molendag '95

*Al vele maanden stond de molen daar verstild.
De tand des tijds had toegeslagen.
De stenen konden niet meer schreeuwen, vragen.
Al waren ze op 't scherpst van de snede nog gebild.*

*Maar nijs're handen togen aan het werk, vandaar
dat juist voor molendag de wieken 't zwerk weer
scheerden.
En 't witmeel -zo 't hoort- de zemel keerde.
Zoals dat ging van jaar tot jaar.*

*En 't dorpse volk kwam kijken naar dit spel
van vlagen wind, bestoven zakken.
En 't kostelijk brood zo glanzend bruin gebakken.
Een goed verstaander zoals u begrijpt dat wel.*

Carl Doeke Eisma

copperant 't y coatings b.v.

Het meest complete onderhoudsprogramma voor uw molen.

Copperant biedt alles wat uw molen nodig heeft, zoals:

- Kleurcopperant, vochtregulerende houtbescherming in de bekende molenkleuren.
 - PPP roestwerende verf in diverse molenkleuren.
 - Hydrolin zwaardoek, in diverse molenkleuren, voor uw molenzeilen.
 - Houtworm copperant 330.
 - Plens 70, muurimpregneringsmiddel, overschilderbaar.
- En nog vele andere onderhoudsproducten.

Bel voor meer informatie: copperant 't y coatings b.v. 0412-624028

MOLENSTICHTING "NOORD BRABANT" EEN FEIT

Jaren lang is het in de provincie Noord Brabant met het actieve molenbehoud niet zo geweest zoals het zou moeten zijn. We doelen hier niet zozeer op het onderhoud en restauratie, maar de problemen lagen meer op het organisatorische vlak.

Het Gilde van Vrijwillige Molenaars en in het bijzonder haar afdelingsbestuur was eigenlijk de enige overkoepelende organisatie die het belang van molenbehoud daadwerkelijk uitdroeg in deze provincie.

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat juist uit die kringen de stoot werd gegeven tot het oprichten van een provinciale overkoepelende organisatie in de vorm van de nu tot leven geroepen Molenstichting Noord Brabant.

Na enkele jaren werkzaamheden achter de schermen en veel onderhandelingen is het dan zover, dat de organisatie van het molenbehoud weer is opgepakt.

Alle molenorganisaties van klein tot groot zijn bij de oprichting betrokken waarmee een brede basis is gelegd voor nu en in de toekomst.

De beslissing die geleid heeft tot het oprichten van

de stichting is de enige juiste beslissing die genomen diende te worden. Gezamenlijk zullen de schouders er onder gezet worden om de achterstand die ongewild toch in de loop der tijd is ontstaan zo snel mogelijk in te lopen.

Om al die taken die er liggen op dit gebied goed aan te kunnen pakken heeft men direct bij de start een beleidsnota opgesteld waarmee de werkzaamheden en taken van de diverse geledingen van de stichting zijn vastgelegd.

Wij menen dat een woord van waardering op zijn plaats is aan ons lid Carel van Herpt die één van de stuwende krachten is geweest, dat het zover heeft kunnen komen. Om op een dergelijke wijze een goede voorzitter van het afdelingsbestuur Noord Brabant kwijt te raken is geen ramp maar een zegen.

We wensen Carel als kersverse voorzitter van de Molenstichting Noord Brabant, dan ook een goed gevulde agenda toe waarin vele zaken staan vermeld, die ten goede komen aan de molens in het Brabantse. Uiteindelijk is een lang gekoesterde wens voor hem in vervulling gegaan.

Carel reikt hier de beleidsnota over aan de gedeputeerde voor Cultuur, Onderwijs en Participatiebeleid Mevr. drs. Magis-Habets

MOLENSTICHTING MAASBRACHT

Toen op 12 november 1987 het bestuur van de Molenstichting Maasbracht aantrad stond deze voor een haast onmogelijke opgave n.l. de algehele restauratie van de in 1866 gebouwde beltgraanmolen. Wat nog restte was de molenromp met de beltin-gang.

Het plan werd opgevat een subsidie aan te vragen bij het gemeentebestuur voor de restauratie van de molenromp, die - en dat was een onderdeel van het plan - een enorme draaiende lichtreclame-rotonde kon dragen.

Het plan slaagde, 24 adverteerders lieten even zoveel lichtreclame-bakken aanbrengen. Drie jaar lang heeft de draaiende rotonde haar werk naar tevredenheid gedaan.

Daarmee had het stichtingsbestuur zich van twee zaken verzekerd n.l.

1. De molenromp was van boven weer gesloten met de reclame-rotonde,
2. Het verwierf daarmee de broodnodige inkomsten uit reclame.

De tweede fase, het draaivaardig maken van de molen is inmiddels achter de rug. Binnen een maand wordt zelfs begonnen aan een eerste begin van de derde fase het maalvaardig maken van de molen.

De reclame-rotonde staat nu doelloos naast de belt op een aantal bokken. Doelloos? Dat is nog maar de vraag. Misschien is er een molenstichting, die hetzelfde kunstje wil uithalen. Dat het zin heeft gehad is in de Maasbracht gebleken.

Steph Oomen.

Inlichtingen bij de Molenstichting Maasbracht;
de heer M. Van Baelen, lid van bestuur.
Postbus 7174 6050 AD Maasbracht,
telefoon 0475-461962

WAT DE MOLENAAR ZAG EN HOORDE

Op het prachtige molencomplex Woldzigt in Roderwolde heeft molenaar Doornbosch een simpele, maar zeer doeltreffende oplossing gevonden om kinderen bij de wieden vandaan te houden.

Meestal zie je tussen de muur en het stellinghek een touw hangen. Kinderen kunnen daar vrij gemakkelijk onderdoor. Molenaar Doornbosch heeft een oud volleybalnet op maat gemaakt, en dat hangt nu een stuk beter voor de veiligheid te zorgen.

Simpel, goedkoop en doeltreffend.

DE "FILMOTHEEK" EN HOE VERDER

In de Gildebrief van Juni j.l. deden we een oproep tot het aanmelden van materiaal te gebruiken op contactavonden of instructieavonden.

Gezocht werd naar diaserieën en of lezingen, videobanden met interessante onderwerpen.

We ontvingen tot op heden nog niet veel reacties wellicht was u het wel van plan, maar schoot het er door de vakantie even bij in. Gaarne dus opgave van die zaken op audio en visueel gebied die interessant zijn voor een ieder die bezig is met molens.

Vriendelijk dank

Mw. P.D. Scholten Ballast
Klaverdreef 2
7006 LP Doetinchem
Tel. 08340-60160

HET WEER ZOALS HET WAS

Van het weerfront was er dit najaar weinig nieuws te vertellen.

Er is geen zondvloed geweest, zoals in het vorig jaar, toen er hele polders blank stonden in Noord Holland. De omstandigheden die leidden tot die vele regen waren dit jaar wél identiek. Een zeer warme zomer met diensgevolge hoge watertemperaturen voor de Noordzee en het IJsselmeer. Nee, dit jaar niets van dit alles, het najaar was zelfs betrekkelijk droog.

Ook de hoeveelheid wind was niet om over naar huis te schrijven. Dat hoorde ik tenminste van menig vrijwilliger als excuus voor het minder laten draaien van hun molen.

Zelf vind ik dat het nog welmeevalt. We hebben (tot heden toe) nog geen periode gehad van weken-lange stilte, met veel mist en vochtigheid, zoals dat in het late najaar vaak voorkomt.

De bladeren zijn gelukkig weer van de bomen, zodat het voor de molens weer wat beter wordt.

De duizenden vliegen in de opgerolde zeilen, elke dag weer, hebben elders hun winterslaapplaats moeten zoeken. En eindelijk groeit het gras op de molenwerf niet meer. De maaimachine kan opgeruimd.

Er was eigenlijk maar één dag die eruit sprong n.l. zaterdag 30 september.

's Morgens laat, om 11 uur, gingen de zeilen ervoor. Er was een bescheiden windje, hoogstens 3 Beauf. uit ZZW. Het was, zoals het heet, half tot zwaar bewolkt met voornamelijk stapelwolken.

Meteen bij het begin al viel het op dat de bewolking in het noorden behoorlijk zwaar was en een beetje dreigend. Na een tijdje draaien was op een zeker moment ook de hoge bewolking zichtbaar. Die bleek, na nauwkeurig kijken, veel ruimer te drijven dan de grondwind. Dat de bovenlucht ruimer is dan aan de grond komt heel vaak voor, maar nu zat hij meer dan dwars.

Omstreeks half een was te zien dat de zware bewolking in het noorden zich steeds verder zijwaarts uitbreidde en donkerder werd, vooral als de zon er flink op scheen. Het hele zaakje kwam langzaam dichterbij.

Na ampele overwegingen (wat de wind zou gaan doen, hoe ver zal hij ruimen?), besloot ik geen enkel risico te nemen. Was het een bui? Was het een koufrontje? Ik haalde de zeilen eraf en na vijf minuten bleek dit een goede maatregel te zijn. Even werd het windstil, waarna de wind nog een ogenblik uit NW waaide. Na nog een minuutje zat hij NNO, 2 an 3 Beauf. Achterstevoren!

Veel gebeurde er niet, geen onweer, geen regen van betekenis. Wel was de temperatuur behoorlijk gedaald, na een uurtje zwakte de wind wat af. (Dat bleek voor een collega in de buurt het sein om dan toch de zeilen maar weg te halen. Al die tijd had hij de wind van achteren, maar laten we het er maar op houden dat hij druk was...)

Op teletekst was te zien dat heel noord Nederland N(NO) wind had. Van andere vrijwilligers hoorde ik dat het frontje, want dat was het, het zuiden diemiddag niet meer gehaald had. Zij hadden geen last.

Voor de volgende zondag werd ZW-wind verwacht en inderdaad: ZZW-wind met motregen en zwaar bewolkt. Met vier volle liep het goed, tot 's avonds. Het was al flink donker toen er in het westen, in het zwakke schijnsel van de Schipholse startbanen flinke koppen aan de lucht verschenen. Nieuwe activiteiten in de lucht.

Het duurde niet lang meer toen de wind plotseling ruimde naar NW. Maar goed; de kruiketting lag lang uitgelegd en 90° is nog wel snel kruikbaar. Weer duidelijke de temperatuur.

Koufronten zijn er in soorten en maten. Zwaar, donker en onstuimig, met stortregen, onweer en stormachtige wind.

Maar, het zwakste koufrontje is niet meer dan een smal baantje stapelwolken en verder niets.

Eén ding hebben ze wel gemeen: de wind zal altijd ruimen, veel of weinig...

Jan Kurver

NATIONALE MOLENDAG 1996

Een interimbericht

Gestimuleerd door uw enthousiaste verslagen is de Werkgroep Nationale Molendag weer aan de slag gegaan met de organisatie voor het volgende jaar. Hans Petit als voorzitter heeft de groep vaarwel moeten zeggen en nu ondergetekende als opvolger en nieuwkomer in het gezelschap zijn omvangrijke dossier in handen heeft gekregen, dringt het besef door dat hij in de afgelopen jaren veel werk heeft verzet, met name op communicatief terrein. Op deze plaats willen wij hem daarvoor nog eens hartelijk dankzeggen!

Ondanks een succesvol verloop van de Nationale Molendagen in het verleden (de terugval in het bezoekersaantal in 1995 komt op rekening van de weersomstandigheden), is het de werkgroep duidelijk dat het niet op de oude voet door kan gaan. Hiervoor zijn een aantal ontwikkelingen aan te geven:

1. Uit de enquête is gebleken dat officieel samenwerking met Landelijke Fietsdag (LFD) geen extra batel oplevert. Individuele molens profiteren wel van het feit dat een LF-route er (toevallig) langs gaat, maar landelijk gezien trekken molens, die aan een LF-route zijn gelegen, niet meer bezoekers dan molens waar dit niet het geval is. Een uitzondering hierop vormen de poldermolens, omdat die doorgaans meer moeite hebben om bezoekers te krijgen.

2. Op de enquêteformulieren hebben wij ook kritische opmerkingen aangetroffen, bij voorbeeld dat er een sterkere propaganda gevoerd moet worden.

V Fa. J. J. Vendrig & Zn.
GROOT- EN KLEINVERPAKKING

VENDRIG'S PAPIERENZAKKEN VOOR UW BAKKERSMEEL:

Wij leveren zakken van

1-30 pond.

Zakken van 25 kg.

Wit en bruin.

Het bedrukken van de zakken met uw
eigen molen is mogelijk.

Bel geheel vrijblijvend voor onze
concurrerende prijzen.

Julianalaan 15

3417 GJ Montfoort

Tel. 0348-471521

Fax. 0348-471512

In het kader van LFD zou dit betekenen, dat wij met veel geld over de brug zouden moeten komen om een plaats te verwerven in de Fiets Ideeënkraan. U zult het waarschijnlijk met ons eens zijn, dat wij andere doelgroepen dienen aan te boren dan de fietsers (toevallige passanten), de lokale bevolking (frequentie kontakt mogelijkheden t.g.v. dorpsfeesten, regionale molendagen enz.) en de wel bekende groep molenliefhebbers (weten hun weg wel te vinden).

3. Ons budget voor 1996 is door het bestuur van De Hollandsche Molen in weerwil van de krappe ruimte opgetrokken van f 10.000,- naar f 15.000,-. Op zich is dit een verheugend feit, maar het geschiedt op voorwaarde, dat de doelmatigheid van onze bestedingen wordt vergroot. Dit kunnen wij slechts bereiken door ons propagandamateriaal een langere "geldigheid" te geven, dan slechts die ene dag in mei.

4. Sponsors, welke wij voor 1997 en daarna nodig zullen hebben, stellen de eis - daar zijn we nu al zeker van - dat Nationale Molendag een eigen- en geen co-productie is. Alleen al om die reden zal samenvallen met LFD niet meer mogelijk zijn en zullen wij naar een andere datum moeten uitzien.*

Om organisatorische redenen - de tijdruimte voor overleg met alle betrokkenen is immers beperkt - is besloten om in 1996 de Nationale Molendag gewoontegetrouw op de 2e zaterdag in mei (dus op 11 mei) te doen plaatsvinden. Voor de jaren daarna zal U t.z.t. een keuzevoorstel bereiken.

Het propagandamateriaal wordt momenteel voorbereid; in januari zullen alle moleneigenaren en (vrijwillige) molenaars wederom een gratis set ontvangen met een bestelformulier. Wij kunnen U reeds verklappen, dat de affiche niet meer grafisch zal zijn vormgegeven. Het zal een foto worden van een molen in de zeilen (met een extra kader voor een watergedreven molen) met daaronder een blanco strook voor eigen mededelingen. Dat U met dit alles uw voordeel moge doen, hoopt, mede namens alle leden van de werkgroep:

Ko Faber (voorzitter)

** Dit feit staat samenwerking op plaatselijk niveau geenszins in de weg. Molenaars kunnen zich vanzelfsprekend blijven inspannen om hun molen als start- of eindpunt van een LFR te laten fungeren of er op aan te dringen, dat deze in de route wordt opgenomen.*

OUD WOORDENBOEK

Ofwel in onbruik geraakte woorden

PAAI	Bij de olieslaggers werd hiermede het arbeidsloon aangegeven.	PAPIERPAKKER	De knecht op de papiermolen die als taak had het vervaardigde papier voor aflevering aan de klant gereed te maken.
PAAIBRIEF	Het verschuldigde arbeidsloon werd op de oliemolens eens per veertiendagen uitbetaald. Het bedrag werd dan aan de hand van de gemaakte maaluren uitgerekend op de z.g. paaibriefjes.	PORSELEINMOLEN	Dit was een molen ingericht voor het malen van de grondstoffen voor de vervaardiging van porselein.
PALTER	Een grote haak met een ring er aan om balken te kunnen kantelen. De haak van de palter achter een balk gehaakt, waarna een handspaan door de ring word gestoken en als hefboom dient om de balk om te kantelen.	PEES	Strip leer die met een houten pen in de slagbeitel van het laadgoed is bevestigd. Dit onderdeel komt dus voor op een oliemolen. De pees moet bij het losheien van het laadgoed na het beëindigen van het persen, de slagbeitel uit de laad trekken. Vroeger zal men hiervoor echt een pees van een of ander rund gebruikt hebben.
PAN	Een ijzeren bak waarin de put of taatspot met behulp van vier wiggen is vastgezet.	PESEN	Overdrachtelijke benaming voor hard werken. Deze uitdrukking is hoogst waarschijnlijk afkomstig van het werken op een olie-
PAPIERMAKERSMAAND	De papiermakers rekenden met maanden van vier weken, er zitten dus in dat geval 13 maanden in een normaal kalenderjaar.		

- molen. Ook bekend is bijvoorbeeld de uitdrukking *"ik zal spoedig weer aan de pees moeten"*, als men wil aangeven dat men weer aan het werk moet.
- PENTER** In gebruik op houtzaagmolens. Het is een beitelvormig stuk gereedschap voorzien van een scherpe punt enerzijds en aan de andere zijde van een handvat. Wordt gebruikt om in het water liggende balken of stammen te slaan, waarna men deze balk naar de molen kan slepen.
- PENTEREN** Hiermede wordt het werken met de penter aangeduid.
- PENTERBAK** Plat rechthoekig soort vaartuig waarmede de zagers in het balkengat rond konden varen om de daarin drijvende of op de bodem liggende balken konden oppikken.
- PETBOOR** Een grote grondboor waarmede men vroeger putten of wellen boorde t.b.v de papiermolen, of andere doeleinden. Zo'n geboorde put of pet werd dan voorzien van een petmolen die continu al malende zorgde voor vers water in de spoelbakken.
- PETMOLEN** Een speciaal voor zijn taak aangepast soort weidemolen. In plaats van een roerom was deze molen voorzien van een krukasje met daaraan gekoppeld een lange hefboom waaraan de petpomp was gekoppeld.
- PIJPHOUTSBLAD** Een plaat hout van tien voet lengte. Gebruikte aanduiding op de zaagmolens.
- PLANKENPAD** Veel molens in de zaanstreek stonden verspreid in het veelal drassige land rond de dorpen gelegen aan de Zaan. Om toch met droge voeten deze molens te kunnen bereiken legde men een pad aan van planken rustend op houten jukken waarvan de poten in de grond waren geslagen.
- PLATTING** Veel Zaanse molens staan op een schuur. Een deel van deze schuren is voor dit doel afgeplat. Op dit deel werd de molen geplaatst en daarbij tevens gebruikt als stelling. De platting is dus in wezen de stelling.
- PLET, DE** Ander woord voor de kantstenen in de oliemolen. Men spreekt dan ook wel van dat deel van de molen waar de kantstenen staan opgesteld, de pletterij.
- PLETJONGEN** Jongmaatje op de oliemolen die hand- en spandiensten verleent bij het pletten van het zaad.
- PLUMMELBLOK** Metalen uitvoering van de halssteen. Deze blokken werden slechts in het begin van de toepassing van de gietijzeren assen meegeleverd. Maar al snel ontdekten men dat de oude arduinstenen halssteen evengoed zoniet beter voldeed.
- POD** Halfronnd houten blokje tegen de zijkant van de houten roede gespijkerd. Hierin zat een gat t.b.v. het vastzetten van het kortehalstouw van het molenzeil.
- PODDEHOK** Een overkapping aan gebracht tegen het stormschild van de molenkap boven de hals van de bovenas. De functie is het voorkomen van invallen via het halsgat in het stormschild.

FABRICAGE:

**MOLENROEDEN - SPRUITEN
FOKSYSTEMEN
BUSSELNEUZEN
ASSEN
BIL- EN KNEUSHAMERS
WATERRADEREN
SPECIAAL OPLASWERK EN REPARATIE**

DERCKX KONSTRUKTIE B.V.

Waage Naak 10 Telefoon: 0475 - 563342
6019 AA Wesseme Fax : 0475 - 563343

UITGAVEN VAN HET GILDE VAN VRIJWILLIGE MOLENAARS

ten behoeve van de opleiding tot vrijwillig molenaar

HET ENTREEPAKKET

De basiscursus - voor zover gereed.

Alle lesstof wordt herschreven en zal in de komende jaren verschijnen.

Verzamelinformatie:

Praktische lesmateriaal

Informatie XII

Opbouw van het achtkant en de wipmolen

Informatie XX

Kruiwerken

Wiekssystemen voor polder- en industriemolens

De leden in opleiding dienen dit lespakket bij aanmelding aan te schaffen. Het bevat de benodigde theorie voor de opleiding.

De prijs bedraagt f 70,-.

UITGAVEN TER VERBREIDING VAN DE KENNIS OVER MOLENS

Informatie XXII - Bovenassen

Prijs: f 12,50 (incl. porto).

Informatie XVI - Waarom draaien molens linksom. Waarom helt de bovenas. De tonmolen.

Prijs: f 12,50 (incl. porto).

Informatie XIX - Molenaarservaringen.

Prijs: f 10,- (incl. porto).

Informatie XXI - Weercursus

Prijs: f 12,50 (incl. porto).

GRATIS UITGAVEN

- Statuten en het Huishoudelijk Reglement
- Bladen voor het maalboekje voor leden in opleiding en geslaagde leden
- Examenisen
- Modelcontract vrijwillig molenaar
- Folder Gildeverzekeringen

Voor inlichtingen over de Gilde-uitgaven en bestellingen kunt U contact opnemen met:

de ledenadministratie

Mevr. E.N. Pouw-Schipper

Zwarteweg 70, 1412 GE Naarden

tel.: (035) 694 54 28

(niet op zaterdag, dan zijn wij op de molen!)

AANBEVOLEN LITERATUUR VOOR DE OPLEIDING

Molens

Ir. F. Stokhuyzen

Kopie op A4-formaat.

Prijs: f 25,- (incl. porto).

Te bestellen bij de ledenadministratie.

Opleiding Watermolenaar

Ing. J. den Besten

Te bestellen door overmaking van

f 50,- op girorekening 139754 t.n.v.

J. den Besten te Loenen aan de Vecht.

Zingende Stenen

D.J. Abelskamp

Prijs: f 45,- (incl. porto).

Rond Zingende Stenen

D.J. Abelskamp

Prijs: f 45,- (incl. porto).

Beide boeken zijn te bestellen door overmaking op girorekening 148232 van Rabobank Midden-Westland t.g.v. rekening 13.53.85.210 van G.W.M. Barendse, penningmeester van de Cursuscommissie, te Poeldijk.

Bestelt U beide boeken gelijktijdig, dan is de prijs f 80,- (incl. porto).

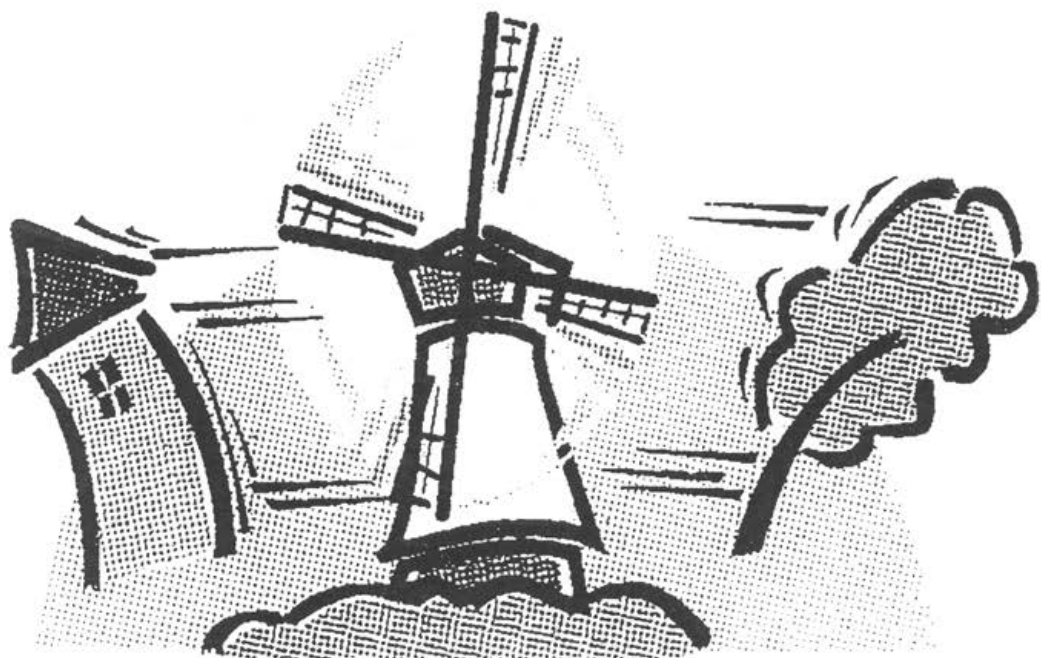
Veiligheid op Wind- en Watermolens

"De Hollandsche Molen"

Prijs: f 10,- (incl. porto).

Te bestellen bij de ledenadministratie.

De volgende Gildebrief verschijnt omstreeks:
15 maart 1996

Geef molens de ruimte.

VRIJWILLIGE
HET GILDE VAN MOLENAARS

